

DVT

2019/3
ročník /volume LII

Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

Periodická soustava prvků dle Mendělejeva v úpravě prof. Braunera.

Skupina : 0	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII				
Rada:	R	R ₂ O	R ₂ O ₂	R ₂ O ₃	RH ₄	RH ₃	RH ₂	RH	R ₂ O ₈	R ₂ O ₆	R ₂ O ₄	R ₂ O ₃
1.		H 1,008		B 11,0	C 12,00	N 14,01	O 16,00	F 19,0				
2.	He 4,0	Li 7,03	Be 9,1	B 11,0	28,4 Si	31,0 P	32,06 S	35,45 Cl				
3.	Ne 20	23,05 Na	24,36 Mg	27,1 Al	28,4 Si	31,0 P	32,06 S	35,45 Cl	Fe 55,9	Co 59,0	Ni 58,7	Cu 63,5
4.	Ar 39,9	K 39,15	Ca 40,1	Sc 44,1	Ti 48,1	V 51,2	Cr 52,1	Mn 55,0				
5.		63,6 Cu	65,4 Zn	70 Ga	72,5 Ge	75,0 As	79,2 Se	79,96 Br				
6.	Kr 81,8	Rb 85,5	Sr 87,6	Y 89,0	Zr 90,6	Nb 94	Mo 96,0		Ru 101,7	Rh 103,0	Pd 106,5	Ag 107,9
7.		107,93 Ag	112,4 Cd	115 In	119,0 Sn	120,2 Sb	127,6 Te	126,97 J				
8.	Xe 128	Cs 132,9	Ba 137,4	La 138,9	Ce 140,25							
9.						Ta 181	H 184		Os 191	Ir 193,0	Pt 194,8	Au 197,0
10.												
11.		197,2 Au	200,0 Hg	204,1 Tl	206,9 Pb	208,0 Bi	U 238,5					
12.			Rd 225		Th 232,5							

Prvky vzácných zemín (Pr 140,5 Nd 143,6 Sm 150,3 Eu 152 Gd 156 Tb 159 Dy 162,5 Er 166 Tm 168 Yb 173,0 etc.)

OBSAH

ČLÁNKY

- 107 Nová čistírna odpadních vod v Praze – srovnání přístupu meziválečného a poválečného • KRYŠTOF DRNEK
- 121 Diachronní ženské databáze ve středoevropském prostoru se zřetelem k biografistice • MARKÉTA KRÍŽOVÁ
- 133 Nejčastější řešení vodorovných nosných konstrukcí činžovních domů přelomu 19. a 20. století • KLÁRA KROFTOVÁ

RECENZE

- 144 Bohdana Divišová. *Francouzská nemoc v radách lékařů 16. století. Vznik a vývoj konsiliární literatury na příkladech francouzských, italských a německých představitelů medicíny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2018 • ŠÁRKA CAITLÍN RÁBOVÁ
- 147 Soňa Štrbáňová: *Bohuslav Rayman. Vědec, vlastenec a Evropan*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2019. Praha, 2019 • JAN JANKO
- 150 Soňa Štrbáňová: *Bohuslav Rayman. Vědec, vlastenec a Evropan*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2019. Praha, 2019 • Jiří Jindra
- 156 Ernst Haeckel: *Ausgewählte Briefwechsel. Historisch-kritische Ausgabe. Band 2: Familienkorrespondenz August 1854 – März 1857*. Franz Steiner Verlag, 2019 • Lenka Ovcáčková

KRONIKA

- 162 První konference Mezinárodní akademie pro dějiny vědy, Athény 12.–15. září 2019 • Mílada Sekyrková
- 163 Nová akce elektrochemiků v Heyrovského ústavu • Jiří Jindra

---

OBÁLKA

Sto padesát let periodické soustavy prvků

CONTENTS

ARTICLES

- 101 The new waste water treatment plant in Prague – comparison of the interwar and postwar approach • KRYŠTOF DRNEK
- 121 The diachronic databases containing women in the Central Europe as regards to the biographical studies • LENKA KŘÍŽOVÁ
- 133 The most common solutions of horizontal structures of tenement buildings at the turn of the 20th century • KLÁRA KROFTOVÁ

REVIEWES

- 144 Bohdana Divišová. *Francouzská nemoc v radách lékařů 16. století. Vznik a vývoj konsiliární literatury na příkladech francouzských, italských a německých představitelů medicíny. [The French Disease in the Physicians' Counsels of the 16th Century: the Origins and Evolution of the Consilia Literature illustrated with works of French, Italian, and German Medical Leaders]* Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2018 • ŠÁRKA CAITLÍN RÁBOVÁ
- 147 Soňa Štrbáňová. *Bohuslav Raýman. Vědec, vlastenec a Evropan. [Bohuslav Raýman: Scientist, Patriot, European]* Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2019. Praha, 2019 • JAN JANKO
- 150 Soňa Štrbáňová. *Bohuslav Raýman. Vědec, vlastenec a Evropan. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2019. Praha, 2019 • JIŘÍ JINDRA*
- 156 Ernst Haeckel: *Ausgewählte Briefwechsel. Historisch-kritische Ausgabe. Band 2: Familienkorrespondenz August 1854 – März 1857.* Franz Steiner Verlag, 2019 • Lenka Ovcáčková

CHRONICLE

- 162 1st Conference of the International Academy of the History of Science Athens, Greece, 12-15 September 2019 • Milada Sekyrková
- 163 A new electrochemical event in the Heyrovsky Institute • Jiří Jindra

---

COVER

150 years of the periodic table of elements

Nová čistírna odpadních vod v Praze – srovnání přístupu meziválečného a poválečného¹

Kryštof Drnek

„Investice dnes na vše sice nejsou, ale v daném případě jistě k dispozici budou.“
Ing. Chamrád, náměstek hl. m. Prahy²

The new waste water treatment plant in Prague – comparison of the interwar and postwar approach. The article discusses the issue of construction of a new wastewater treatment plant in Prague. We compare the technical discussions led in the 1930s with those led in the 1950s and discuss the diversity of initial conditions for the construction of a new waste water treatment plant.

Keywords: Wastewater treatment plant • Prague • 1930' • 1950' • Bubeneč, Císařský ostrov • project • discussion

1. 1. Úvod

Hlavní město Praha bylo ve 20. století nuceno řešit velkou řadu problémů, které souvisely s jeho relativně rychlým rozvojem v moderní metropoli. Jedním z těch zásadních, které se opakovaly takřka po celé století, byla městská kanalizace a její svedení do čistírny odpadních vod. Od konce 19. století v Praze a jejích předměstích probíhala odborná i veřejná debata s cílem nalézt řešení situace s odpadní vodou v celé aglomeraci. Začátkem 20. století se celý systém v moderní formě podařilo uvést do provozu.

Autorem nalezeného řešení byl nakonec Ing. William Heerlein Lindley,³ původem anglický technik, který ve střední a východní Evropě realizoval celou řadu

---

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR č. 18-05095Y s názvem „Vodní socialismus: Voda, životní prostředí a socialistické panství v Československu“.

² Zápis o poradě, která se ve věci řešení čištění pražských odpadních vod konala v zasedací síni plánovacího referátu ÚNV hl. m. Prahy dne 14. března 1952. Uloženo v Archivu Akademie věd ČR (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, dále AAV), fond MAP, k. 85, sign. 518.

³ William Heerlein Lindley (1853–1917), britský technik se zaměřením na vodárenskou a kanalizační tematiku. Roku 1893 předložil Praze projekt na gravitační kanalizaci

vodárenských a kanalizačních projektů – namátkou vodárenský systém měst Varšava či Frankfurt nad Mohanem. Ing. Lindley byl přitom původně osloven městskou radou, aby pouze rozsoudil trvající spor mezi původními řešiteli této situace. Jeho projekt byl nicméně nakonec v roce 1906 dokončen dostavbou čistící stanice v Bubenči a následným spuštěním celé kanalizace v Praze.

Již krátce po skončení první světové války – a po vytvoření Velké Prahy jako nového hlavního města Československé republiky – se opět otevřela otázka budoucnosti pražské kanalizace a jejího dalšího rozvoje a modernizace. Základní problém, který se v souvislosti s kanalizací vyskytl, měl spojitost převážně s čistírnou odpadních vod. Jeho řešení se hledalo až do poloviny 50. let 20. století, kdy se podařilo kanalizační otázku úspěšně uzavřít.

Debaty, které se týkaly výstavby nového provozu určeného pro zpracování kanalizačních splašků, je zajímavé sledovat jak z hlediska technologického, tak především z hlediska přístupu odborných kruhů k problematice městského rozvoje ve vztahu k odpadní vodě. Při bližším pohledu na celou problematiku je zároveň nutné srovnat odbornou diskuzi vztahující se k soutěži jednak z roku 1933, jednak k sérii jednání na začátku 50. let 20. století.

Předkládaná studie si klade za cíl srovnání přístupu odborné veřejnosti k dané problematice v projednávaných obdobích, řešení otázek, které s danou problematikou souvisely, a také podobu odborné a veřejné diskuze k dané tématice.

Pro lepší srovnání diskuze ve sledovaných obdobích je nutno si nejprve stanovit styčné body, které se v debatě na dané téma opakují. Těmito body jsou:

- Objem čerpané pitné a čištěné odpadní vody
- Systém čištění vody ve vztahu k nákladům a využití krajiny
- Lokalita pro čistírnu ve vztahu k městu a okolí
- Zahraniční zkušenost a její vliv na domácí diskuzi

Důležité je také porovnání přístupu k městskému vývoji v dotčených časových obdobích a pozdější teze, které byly k danému tématu vytyčeny.

1. 2. Situace v kanalizačním systému

Pro pochopení problémů, které bylo město v této oblasti nuceno řešit, je potřeba je nejprve v základních obrysech představit. Projekt původní kanalizace počítal se 150 000 napojených obyvatel a s maximálním denním průtokem 4 005 l/s, což

---

s centrální stanicí pro čištění odpadních vod v Praze-Bubenči, která byla uvedena do provozu roku 1906.

odpovídalo 120–140 l na osobu a den.⁴ Původní rozsah kanalizovaného území se postupně rozšířil z původních 88,5 km² na 172,1 km² v roce 1934 stavbou doplňovacích kmenových stok C, D a E a odkanalizované území se zvětšilo na 8850,9 ha včetně 450 ha řeky Vltavy.⁵ Samotná stoková síť byla dimenzovaná na mnohem větší průtoky, při velkých deštích byla schopna pojmout i třikrát větší množství normálního stavu splašků, nicméně nejslabším bodem byla v tomto ohledu čistírna.

Pro napojení dalších obcí začátkem 20. let vznikly investiční plány, které měly podpořit rychlejší výstavbu kanalizačních stok. Nejprve to byl pětiletý plán pro roky 1924 až 1928 a následně plán desetiletý; oba přitom patřily do Velkého investičního plánu.⁶ Ten počítal s dostavbou 1 123 961 m stok a stokového potrubí za 589 023 917 Kč⁷ a zahrnoval do nové kanalizační sítě území Prahy o velikosti 171,62 km².⁸ V rámci plánů bylo vybudováno v meziválečném období více jak 520 km nových trvalých stok.⁹

V rámci postupného zastokování celé Prahy také došlo k vybudování nového sběrače, označeného jako stoka E. Ten byl pro město důležitý, protože odváděl splašky z území na pravém břehu řeky, které nebyly zahrnuty do původního stokového systému.¹⁰ Stoku E se však až do 60. let nepovedlo napojit ani na původní, ani na nově plánovanou čistírnu, takže byla celá oblast svedena bez čištění do řeky.

⁴ Kryštof DRNEK. *Praha – od zemské metropole monarchie k hlavnímu městu republiky. Vývoj logistického zázemí města v letech 1913–1952*. Diplomová práce, obhájeno 2010, s. 61.

⁵ Eduard ZIKA. O některých problémech pražské kanalizace. *Plyn a voda*, 14, 1934, č. 11, s. 369.

⁶ K. DRNEK. *Praha – od zemské metropole monarchie...*, c. d., s. 61.

⁷ Je k tomu nutno připočíst ještě dalších 130 000 000 Kč jako rozdíl mezi již zahrnutým vkladem do nové trojské čistící stanice, úpravami ve stávající Bubenečské čistírně a v nově plánované čistírně v Kralupech nad Vltavou. Marcel KOŠACKÝ. *Vývoj pražské kanalizace v 19. a 20. století*. Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Praha, 2000, s. 64.

⁸ Eduard ZIKA. Pražská kanalizace v době poválečné. *Věstník hlavního města Prahy*, 1926, č. 40, s. 624.

⁹ Konkrétně 520 931 m. Do výpočtů nebyly zahrnuty dočasné stoky, ale jen ty, které byly označeny jako trvalé. Výpočty na základě statistik viz Josef KŘEČEK. *Historie pražské kanalisace*. Vydáno pro podnikovou potřebu, 1962.

¹⁰ Toto území obsahuje Libeň, Karlín od Invalidovny na východ, Žižkov od Ohrady na východ, Vysočany, Hloubětín, Kobylisy, Troju, část Dáblic, Střížkova, Proseka, Hrdlořez a Chval. Posledně jmenované čtvrtě byly z větší části odkanalizovány pomocí žumpového systému. Odpovídalo to i jejich vesnickému rázu. Eduard ZIKA. O vývoji a nyníjším

Po skončení druhé světové války se problematika řešení kanalizační otázky ve městě v zásadě opakovala. V roce 1951 bylo v Praze 930 000 obyvatel, spotřeba vody za den činila průměrně 151 706 m³, resp. 163 l na osobu a den.¹¹ Kanalizační síť ve městě byla dlouhá 769,5 km a sbírala vodu z území o rozloze 8 850 km². Směrný plán pro další vývoj města přitom počítal do budoucna s 1,2 mil. obyvatel s průměrnou spotřebou 250 l na osobu a den (maximální 360 l na osobu a den), tj. celkem 460 000 m³/den.¹² Oproti meziválečnému období byly splaškové vody již čištěny nejen v hlavní čistírně v Bubenci, ale také v deseti nově vzniklých pobočných čistírnách. Na rozdíl od bubenečské stanice, jejíž strojní vybavení se od roku 1906 nijak nezměnilo, zpracovávaly vodu nejen mechanicky, ale některé již i pomocí biologického čištění.¹³ Ve srovnání s meziválečným obdobím se naopak nijak nezměnilo svedení stoky E přímo do řeky bez předchozího vyčištění.

V diskuzi, která se na téma nové čistírny odehrávala, se angažovala celá řada aktérů, kteří se v průběhu času obměňovali a přinášeli nový směr. Zatímco ve starším sledovaném období se debaty účastnili především experti z oddělení 9 a oddělení 9A Stavebního úřadu hlavního města Prahy a z Ústavu pro stavbu měst Masarykovy akademie práce, v pozdější době se do debaty vmísili nejen členové politického vedení Prahy, ale též Ústředního národního výboru. Směr debaty se přitom odklonil od snahy dosáhnout ideální stav uvnitř města k co nejekonomičtějšímu využití výsledků čistícího procesu v zemědělství. Oproti čistě vědecko-technickému způsobu vedení debaty o čistírně se v 50. letech také kladl důraz na nutnost propojit město s jeho okolím v jeden ekonomicko-agrikulturní celek. I tyto aspekty proto značně ovlivnily probíhající debatu a výslednou podobu celého projektu.

---

stavu pražské kanalizační otázky, jakož i o jejím řešení v budoucnu. *Technický obzor*, roč. 38, č. 10, s. 180.

¹¹ Zápis o poradě, která se ve věci řešení čištění pražských odpadních vod konala v zasedací síni plánovací referátu ÚNV hl. m. Prahy dne 14. března 1952. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

¹² Tamtéž.

¹³ Mechanicko-biologické čistírny se nacházely na Barrandově, v Hostivaři, Jinonicích, Šárce a v Záběhlicích. Čistě mechanické byly v Bohnicích, v Huti, v Motole, Sedlci, Vokovicích, Trnkově, Malešicích a opět na Barrandově. Kromě toho na území města byly také čistírny v nemocnicích a opatrovacích ústavech: na Bulovce, v Hodkovičkách, Motole, v Masarykových domovech, v porodnici na Štvanici a ve Vinohradské nemocnici. Do součtu lze zahrnout ještě dvě průmyslové čistírny v Hostivaři. Tamtéž.

1. 3. Způsob čištění a umístění čistírny

Řešení kanalizačního problému se v průběhu 1. poloviny 20. století v zásadě zredukovalo na projekt nové čistírny, protože stoková síť byla průběžně rozšiřována. Při mnohaleté debatě byl postupně kladen důraz na dva hlavní problémy, které v případě čistírny přicházely v potaz a jejichž řešení či spíše neřešení paralyzovalo její vybudování: šlo o umístění celého provozu a o způsob čištění odpadních vod. Obě témata spolu přitom úzce souvisela.

V otázce umístění nové čistírny byly výchozí podmínky nastaveny již ve 20. letech, kdy byla základní debata vedena mezi zastánci Císařského ostrova a lokality úplně mimo město. V roce 1925 předložil první projekt na stavbu nové čistírny Ing. Máslo,¹⁴ penzionovaný vrchní stavební rada a konstruktér kanalizační kanceláře. Po jeho smrti v roce 1926 se o dopracování potřebných výpočtů a podání celého projektu k vodoprávnímu jednání postaral Ing. Douda,¹⁵ od roku 1926 přednosta oddělení 9A Stavebního úřadu, který se zabýval čistě jen stavbou nově projektované čistírny. Společný projekt předznamenal podobu debaty až do 50. let. Nová čistírna měla být umístěna na pozemky v Řeži, zhruba 11 km od Bubenče. Celková předpokládaná cena za vybudování celého nového systému byla spočítána na 151 miliónů korun – samotná čistírna byla oceněna na 67 miliónů, přívodní štola do Řeže na 34 miliónů a dalších 50 miliónů na systém zpracování kalu.¹⁶

Oblast Řeže u Prahy, kde je dnes komplex Ústavu jaderného výzkumu Řež a. s. a Ústav jaderné fyziky AV ČR, byla v prvopočátku vybrána kvůli její odlehlosti od hlavního města a nízké obydlenosti. Zpracování kalů nerušilo větší množství obyvatel a zároveň nebyl příliš daleko od Prahy. Nevhodnost lokality s ohledem na její sevřenost a jen velmi málo volného místa na další rozvoj podniku tím byla alespoň ze začátku víc než vyvážena. Z toho důvodu tak výběr místa obstál i v soutěži z 30. let. Vzhledem k tomu, že proto byly pozemky rovnou zakoupeny, obhajovalo město umístění čistírny do těchto míst i po skončení druhé světové války, navzdory tomu, že zmiňované problémy byly stále zřetelnější.

¹⁴ Ing. Eduard Máslo (1861–1926), vrchní stavební rada, geometr a konstruktér kanalizační kanceláře. V této době na odpočinku.

¹⁵ Ing. Václav Douda (1880–?), vrchní stavební rada, od r. 1926 přednosta Stavebního úřadu 9A.

¹⁶ Zápis o schůzích komise určené městskou radou ku projednání návrhů pana vrch. stavebního rady Ing. Ed. Másla na rekonstrukci čistící stanice v Bubenči a výstavbu nových kanalizačních čistíren, konaných 30. června a 13. července 1926. Archiv Pražských vodovodů a kanalizací (dále jen APVK), f. PK, k. 1166, sign. H-5705.

Protiváhou k tomuto umístění se stal návrh na opětovné umístění čistírny na dosavadní místo, tj. na Císařský ostrov. Hlavním argumentem se stala především finanční náročnost původního projektu, která souvisela se stavbou přívodní štoly. Autorem projektu, který čistírnu umístil na ostrov, se stal Ing. Eduard Zika,¹⁷ předseda nově zřízeného Stavebního odboru 9A. Umístění v Řeži dle jeho názoru neúměrně celou stavbu prodražovalo, a proto ho v zásadě odmítl. Vedle nevhodné lokalizace blízko řeky a úzkého profilu celého pozemku byl pro Ing. Ziku zásadním problémem necelých 7 km dlouhý stokový přivaděč, který stavbu zdrazil až o 107 milionů Kč a zároveň byl problematický kvůli regulovanému klecanskému jezu, který státní správa chtěla mermomocí prosadit.¹⁸

Vyřešení dvou různých přístupů k umístění čistírny měla přinést soutěž vyhlášená dne 2. května 1933 a ukončená k 15. březnu 1934. Její výsledky a odborná debata, která ji provázela, pak poznamenaly i situaci na začátku 50. let. Soutěž přinesla překvapivých 15 projektů (z čehož dva byly podány mimo soutěž) a pro umístění čistírny přinesla zajímavý výsledek. Projekty umístěné na ostrov vzbuzovaly mezi komisaři obavy o kvalitu vody v řece – panovaly obavy, že se nevyřeší dosavadní stav: oblast totiž silně trpěla umístěním čistírny a kalojemů. Proto byl výběr Císařského ostrova v zásadě rovnou posuzován jako nevhodný a projekty sem umístěné získaly nulové ohodnocení. Umístění mimo Prahu přineslo několik variant, které byly projednávány i o dvacet let později. Vedle umístění do Řeže a do oblasti kolem Podhoří se poprvé objevila i snaha umístit čistírnu k Labi jako novému recipientu splaškové vody. Vedle velké finanční zátěže celého projektu se komise ale shodla především na chybném určení Labe jako nového příjemce odpadů kvůli zahlcení jen částečně vyčištěnou vodou a využití takřka veškeré vody, které Labe mělo.¹⁹ Závěrečný výrok soutěžní komise nakonec podpořil využít pro umístění čistírny stávající oblast v Řeži; jednak se tím město chránilo od dalšího znečištění, jednak byl tento prostor již zakoupen. Diskutována byla nicméně i oblast v Podhoří, kterou využíval vítězný projekt „Dorr“.

Zmíněný projekt byl pojmenován podle patentovaného systému stejnojmenné americké firmy Dorr, který byl použit pro celou mechanickou filtraci a primární

¹⁷ Ing. Eduard Zika (1879–1943), od roku 1922 přednosta kanalizačního úřadu.

¹⁸ Přehled debaty o výsledcích soutěže. Ing. Dr. techn. Eduard ZIKA, ústř. rada hl. m. Prahy. Soutěž na generelní projekt nových kanalizačních čistíren hlavního města Prahy. *Zvláštní otisk z časopisu Plyn, voda a zdravotní technika*, r. 1936, roč. 16, č. 4, s. 34.

¹⁹ „Na s. 20. techn. zprávy tvrdí autor, že by stokové vody nemusily se ani shýbkou na druhý břeh Labe vést, nýbrž vypouštět přímo do řeky bez čistění /!/.“ Zápis o 8. schůzi poroty pro posouzení návrhů na řešení definitivních čistíren Velké Prahy, konané dne 6. února 1935. APVK, f. PK, k. 1161, sign. H-5698.

zpracování kalů. Pro aktivaci kalů se mělo využívat nádrží soustavy Relling-Hausen s kombinovaným mícháním a provzdušňováním splašků. Plánovalo se také využití systému vyhánění kalu pomocí termofilního kvašení, které se v té době ještě nikde nepoužívalo.²⁰

Vedle debaty o umístění čistírny byl druhým zásadním problémem i způsob čištění splaškové vody. Prvotní debata byla vedena mezi zastánci mechanického a uměle biologického čištění vody. Ing. Máslo ve svém základním projektu počítal pouze s prostou mechanickou filtrací a sedimentací, která byla používána již v původní Lidleyově čistírně. Jeho odůvodněním pro stejný systém čištění bylo umožnit jednodušší přenesení vodoprávního povolení na novou čistírnu z původní, snaha o finanční úsporu a přílišná nezkušenost s použitím umělé biologické aktivace kalu.²¹ Tuto argumentaci zcela odmítl Ing. Zika během práce na nových oponentních projektech ze začátku 30. let. Jeho argumenty na zavedení umělého biologického čištění podporoval jednak odstup několika dalších let, který daný způsob čištění vody prokazoval jako použitelný, ale také lichý předpoklad snazšího přenosu vodoprávního povolení z jedné čistírny na druhou. Zásadní je také jiný pohled na výsledný produkt čistírenského procesu – zatímco Ing. Máslo nepředpokládal, že bude nutno splaškovou vodu zcela a beze zbytku vyčistit,²² další vývoj ukázal, že to tak není.

Způsob čištění vody byl předmětem debaty i během následné soutěže ve 30. letech. Na rozdíl od předchozího návrhu se ale v tomto případě projednával rozdíl mezi biologickým čištěním přirozeným a umělým. Tři projekty, které byly v rámci soutěže předloženy, uvažovaly dva typy přirozeného biologického čištění – pomocí biologických rybníků a pomocí závlah zemědělské půdy. Biologické rybníky, spojené s chovem ryb, byly umístěny k Labi, druhý způsob se snažil zužitkovat produkty kalového hospodářství jako hnojivo. Oba způsoby byly odmítnuty jako nepoužitelné kvůli nereálnému technologickému využití v případě rybníků,²³ kvůli velké

²⁰ Kryštof DRNEK. Generelní projekt nové čistící stanice pro Velkou Prahu ve třicátých letech dvacátého století. SOVAK, 2016, roč. 25, č. 12, s. 8.

²¹ Umělé biologické čištění s kvašením kalu, vývojem metanu a následnou aktivací vodného kalu se začalo používat ve větším měřítku až v roce 1924 v Německu. František SCHULZ. Zpráva o výsledcích soutěže. Soutěž na generelní projekt nových kanalizačních čistíren hlavního města Prahy. *Zvláštní otisk z časopisu Plyn, voda a zdravotní technika*, r. 1936, roč. 16, č. 4, s. 3.

²² Technická zpráva ku projektu Ing. Máslo-Doudy na konečnou úpravu odvodňovací sítě obce Pražské a výstavbu definitivních čistíren vod odpadních, s. 4. APVK, f. PK, k.1166, sign. H-5705.

²³ Zápis o 8. schůzi soutěžní poroty pro posouzení návrhů na řešení definitivních čistíren Velké Prahy, konané dne 6. února 1935. APVK, f. PK, k. 1161, sign. H-5698.

finanční náročnosti na výkup pozemků a stavbu přírodní štolý a především kvůli závislosti města na zemědělcích, kteří by kaly vykupovali.²⁴ Umělé biologické čištění tak bylo na konci soutěže zvoleno jako nejvhodnější proces pro velkoměsta, jakým byla i Praha. Součástí debaty byla i zahraniční zkušenost s ukončováním závlahového způsobu čištění vody.²⁵

Začátkem 50. let se debata v zásadě příliš neposunula. Na rozdíl od meziválečného období, které podporovalo možnost uvolnit městský prostor v Bubenči pro další rozvoj oblasti a poskytnout místo pro rozvoj města, preferovala expertní poválečná scéna především ekonomicky výhodnou variantu umístění na ostrově. Debata o způsobu čištění vody se také vrátila k rozporu mezi umělým a přirozeným biologickým čištěním.

Umístění čistírny se po skončení druhé světové války zdálo být vyřešené jejím situováním na Císařský ostrov. Finální projekt na čistírnu v roce 1946 přinesli pozvání experti ze Sovětského svazu – doc. Alexander Kagan a Ing. Nikolaj Michajlov.²⁶ Krom jiného se opírali o vývoj debaty v období okupace, kdy Plánovací komise pro Prahu a okolí spolu s Ing. Karlem Imhoffem nechala vypracovat nový projekt na umístění čistírny. Z hlediska ekonomického se měla čistírna umístit na Císařský ostrov,²⁷ nicméně z hlediska zdravotního mimo město, do Řeže.²⁸ Zmínění pozvání sovětských odborníků určili, i s ohledem na protektorátní projekt, jako vhodnou lokalitu ostrov a odmítli dosavadní problémy s čištěním vody jako nepodstatné. Hlavní roli při jejich výběru hrálo především hospodářské hledisko, protože cena čistírny nebyla zatížena přírodním štolovým přivaděčem do mimopražské lokality.²⁹ Vodohospodářská komise Státního úřadu plánovacího proto na návrh Ústředního

²⁴ Zápis o 12. schůzi poroty k posouzení soutěžních návrhů na generální projekt def. kanal. čistíren hl. m. Prahy, konané dne 6. března 1935. APVK, f. PK, k. 1161, sign. H-5698.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Bližší osobnostní údaje o doc. Alexandru Kaganovi a Ing. Nikolaji Michajlovi a o jejich případném dalším zapojení do problematiky pražské kanalizace se bohužel nepodařilo dohledat.

²⁷ Primátor hlavního města Prahy Klapka Stavebnímu úřadu odbor 9. A-čistírna, v Praze dne 1. února 1940, č. j. 1233/40-IC. APVK, f. PK, k. 1165, sign. 5698-č. 5.

²⁸ Břetislav STIBOR, Josef KLICMAN. Výstavba ústřední čistírny odpadní v Praze. *Vodní hospodářství*, 1965, č. 7, s. 312. K situaci za období Protektorátu blíže Miloš HOŘEJŠ. *Protektorátní Praha jako německé město*. Praha, 2013, s. 214–216, ISBN 978-80-204-2773-1.

²⁹ Zápis o poradě, která se ve věci řešení čištění pražských odpadních vod konala v zasedací síni plánovacího referátu ÚNV hl. m. Prahy dne 14. března 1952. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

národního výboru z 19. 12. 1947 v roce 1948 schválila umístění a stavbu nové čistírny na Císařském ostrově.³⁰ Rozhodnutí o umístění nezvrátily ani protesty části členů vodohospodářské komise v roce 1948, ani protest Svazu československých výtvarných umělců z roku 1950. V obou případech hrály hlavní roli ekonomické výhody umístění na ostrově.³¹

Ačkoliv v roce 1951 toto rozhodnutí potvrdil další z pozvaných sovětských odborníků, prof. Litvinov,³² při práci na novém směrném plánu Prahy v roce 1952 byla otázka znovu otevřena. Proto byla Plánovacím referátem ÚNV oslovena 19. února 1952 tehdy ještě existující Masarykova akademie práce, aby doporučila, jak dále postupovat. Komise vydala 17. května 1952,³³ resp. 11. listopadu 1953,³⁴ důrazný posudek, kterým čistírnu umísťovala do Podhoří, stejně jako původní projekt „Dorr“ v soutěži v roce 1934. Navzdory tomu 13. dubna 1954 vláda ČSR schválila usnesení o investičním úkolu na výstavbu ústřední čistírny na Císařském ostrově v Bubenči.

Ačkoliv byla urbanistická hodnota přilehlého okolí v diskuzi zdůrazňována, nebyla proti hospodářským konsekvencím výstavby čistírny mimo Prahu brána příliš v potaz. Vedle v pramenech zmiňovaných minoritních protestů ze začátku 50. let byl proti umístění čistírny v Bubenči vznesen protest především ze strany komise odborníků svolané Masarykovou akademií práce v únoru 1952. Nesporného významu celá oblast dosahovala jako součást zeleného pásu kolem Prahy, kam byly podle připravovaného plánu chystány rekreační oblasti pro hlavní město. Stejně tak se realizaci na ostrově stavěla do cesty řada technických problémů s řečištěm Vltavy dále po proudu – měl se posunovat podbabský jez, chystalo se podstatné rozšíření říčního koryta a nové silniční napojení na trojskou zoologickou zahradu. Vedle toho bylo území ostrova ohroženo záplavami, proti kterým se musela čistírna případně složitě a nákladně chránit protipovodňovými hrázemi.³⁵

Zásadním problémem využití Podhoří byla nutnost lokalitu rozšířit, ve srovnání s umístěním na ostrov se také předpokládalo značné prodloužení přírodních stok a shybek. I po schválení projektu do oblasti Podhoří bylo nicméně posléze rozhodnuto o jeho přesunu do Bubenče. Proti Podhoří byl použit argument nutnosti vylámat

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

³³ Výsledek porad sboru odborníků pro řešení kanalizační čistírny hl. města Prahy. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

³⁴ Břetislav STIBOR, Josef KLICMAN. Výstavba ústřední čistírny odpadní v Praze, c. d., s. 312.

³⁵ Posudek komise odborníků při Masarykově akademii práce při řešení pražské kanalizační čistírny a celého kanalizačního systému. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

a odvézt přibližně 2 mil. m³ zeminy, včetně likvidace 27 místních domů o 64 bytech, které měly ustoupit stavbě.³⁶ Pro přesun hovořil i kladný posudek sovětského experta prof. Litvinova,³⁷ který ostrov doporučil a jako ochranu před nežádoucími vlivy čistící stanice doporučil oběhnat novou stanicí zelenými pásem.³⁸ To se nakonec ale nestalo a širší oblast kolem Císařského ostrova se tak nikdy v relaxační zónu města nezměnila.

Při jednání o způsobu čištění vody v nové čistírně došlo po válce k zajímavému obratu, který alespoň na čas zpomalil dosavadní vývoj kanalizační otázky. Již před vypuknutím války byla jako jediná možná metoda pro čištění vody v takovém měřítku, jaké potřebovala Praha, zvoleno umělé biologické čištění. Následný vývoj v období Protektorátu pokračoval v nastoleném trendu – původní rozhodnutí prof. Niemeyera z Plánovací komise pro Prahu a okolí z roku 1940 (i pozdější návrh dr. Imhoffa z roku 1941) počítalo se stejným způsobem čištění. Jako příklad nereálnosti přirozeného biologického čištění se uváděl Berlín a další německá města, jejichž okolí bylo takto původně využito, ale postupně se od něj upouštělo.³⁹

V roce 1946 ve svém posudku, když doporučovali umístění stanice, uvedení sovětské porady doc. Alexander Kagan a Ing. Nikolaj Michajlov zvolili stejný způsob.⁴⁰ Nicméně, podobně jako později prof. Litvinov, považovali za nutné zmínit způsob řešení podobné situace v Sovětském svazu, konkrétně na příkladu Moskvy a jiných sovětských velkoměst.⁴¹ Všichni tři pozvaní sovětské porady poukazovali na využití přirozeného biologického čištění pomocí závlahového systému zemědělské půdy, který zároveň funguje jako přirozené hnojivo. Byť se v případě Prahy rozsah použitého území a objem splaškové vody již blížil hranici toho, co bylo ještě hospodářsky využitelné, byl tento způsob zmiňován jako použitelný pro velkoměsta. Všichni tři nicméně uvedli nutný určitý odstup od obydlených oblastí, který se pohyboval mezi 300–1000 m. Jejich posudky zároveň potvrdili zástupci ministerstva

³⁶ Výsledek porad sboru odborníků pro řešení kanalizační čistírny hl. města Prahy. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

³⁷ Bližší osobní údaje o prof. Litvinovi a o jeho případném dalším zapojení do problematiky pražské kanalizace se bohužel nepodařilo dohledat.

³⁸ Břetislav STIBOR, Josef KLICMAN. Výstavba ústřední čistírny odpadní v Praze, c. d., s. 312.

³⁹ Zápis o 3. poradě o řešení kanalizačního problému města Prahy, konané 17. března 1952 v Masarykově akademii práce. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

⁴⁰ Zápis o poradě, která se ve věci řešení čištění pražských odpadních vod konala v zasedací síni plánovacího referátu ÚNV hl. m. Prahy dne 14. března 1952. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

⁴¹ Tamtéž.

zemědělství na základě dalších sovětských pokusů. Především se ale zmiňoval malý hospodářský přínos celého projektu pro zemědělství jako celek, protože by přivedená odpadní voda byla pro potřeby hnojení příliš zředěná.⁴²

Vedle těchto hlavních důvodů se proti přirozenému biologickému čištění stavělo několik překážek – velké finanční náklady spojené se stavbou dlouhých přírodních řadů, velká vzdálenost potřebných zemědělských oblastí s dostatečně velkou plochou od samotného města, přílišná hustota osídlení ploch kolem Prahy a konečně nutnost přizpůsobit zemědělský cyklus samotnému procesu čištění. Je zajímavé sledovat absenci základního problému, který sledovala meziválečná komise – konflikt zemědělců a města ve věci výkupu kalů. Absence tohoto konfliktu vyplývá z logiky situace panující ve sledovaném období na území Československa. Z dochovaných pramenů je zřejmé, že kaly mělo město poskytovat pro území spravované zástupci zemědělství, a to ve formě bezúplatné výměny surovin, řešené na úrovni státu, případně, dle sovětského vzoru, na úrovni zemědělských družstev. Město, reprezentované při těchto poradách Ing. Chamrádem, náměstkem primátora hlavního města, alespoň v prvopočátcích žádný ze způsobů vyloženě neodmítlo a požadovalo zhodnocení obou přístupů, včetně umožnění jejich souběžného použití. Další posudky, které byly vypracovány, nicméně přirozenou cestu odmítly jako nereálnou, a to jak z hlediska hygienického, tak z hlediska zemědělského. V určitém zemědělském období by se totiž muselo se závlahami kvůli nebezpečí infekce na čas přestat, protože použití splaškových vod v takto širokém měřítku by nebylo vhodné.⁴³ V následujících jednáních navíc závlahy striktně odmítlo i samotné ministerstvo zemědělství, které uvedlo, že nepadá v úvahu, že by daný úřad mohl čištění na závlahových polích zajistit.⁴⁴ Nakonec se ukázalo, že výměra pro pole, určená k závlaze, je enormních 27 350 ha bez započtení ochranných pásem kolem osídlení, komunikací apod.

Zajímavá je též osoba Ing. Jaroslava Lanče, autora jednoho z původních, nejhůře hodnocených projektů ze soutěže v roce 1933. Ten prosazoval přirozené biologické čištění u Labe, a to tak vehementně, že se jeho osoba vyskytuje v záznamech k diskuzi jak ve 30. letech, tak v letech poválečných. V diskuzi po proběhlé soutěži Ing. Lanč napadl rozhodnutí soutěžní komise a obvinil ji, že jeho návrh špatně pochopila. Později, v roce 1937, podal instanční stížnost, kterou napadl rozhodnutí městského úřadu uvolnit peníze na stavbu čistírny v Řeži. Těsně po skončení války, v roce 1946, předložil svou novou studii Plánovací komisi pro Prahu a okolí, kde

⁴² Tamtéž.

⁴³ Zápis o 3. poradě o řešení kanalisačního problému města Prahy, konané 17. března 1952 v Masarykově akademii práce. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

⁴⁴ Výsledek porad sboru odborníků pro řešení kanalisační čistírny hl. města Prahy. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

představil svůj starý projekt v novelizované verzi. Přestože nebyl zván k dalším jednáním a jeho projekt byl několikrát odmítnut, povedlo se mu jednat se všemi pozvanými sovětskými experty. Pravděpodobně i díky jeho zásahu pak všichni tři postupně uvažovali o možnostech přirozeného biologického čištění vody. Ing. Lanč je totiž přesvědčil o tom, že závlahy kolem Prahy možné jsou. Následné zprávy expertních komisí nicméně jeho projekt vyvrátily s poukazem na výše zmíněné problémy.

1. 4. Závěr

Problematika čistící stanice pro hlavní město Prahu byla úspěšně vyřešena na jednání 13. dubna 1954, kdy bylo schváleno usnesení o investičním úkolu na výstavbu ústřední čistírny na Císařském ostrově v Bubenci. Úspěšně tak byl završen skoro třicet let trvající zápas o modernizaci pražského kanalizačního systému. Finální úvodní projekt byl nicméně schválen až 3. února 1958, protože první návrh na realizaci byl 19. prosince 1956 na základě vládního usnesení č. 2811 zamítnut pro nákladnost navrhovaných řešení a pro nedostatečnost podkladů pro strojní řešení.⁴⁵ Po jeho přepracování ve Státním ústavu pro projektování zdravotně vodohospodářských staveb – Vodoprojektem v Brně⁴⁶ – již došlo k jeho odsouhlasení.⁴⁷ Nová čistírna odpadních vod byla oficiálně spuštěna v roce 1965, nicméně kvůli následným technickým problémům byla okamžitě odstavena a neoficiálně uvedena do provozu o dva roky později, tj. roku 1967. Byla realizována na Císařském ostrově s procesem čištění odpadních vod ve formě umělého biologického procesu. Zbylý kal byl buď nakládán do kalových lodí, či transportován kalovými přivaděči do Drast, kde jsou umístěny kalojemy pro jejich další distribuci pro zemědělské účely.

Debata, která v průběhu několika desítek let proběhla, dává nahlédnout širší problémů, které bylo město a přizvaní experti nuceni řešit. Jejím základním rysem bylo především zhodnotit, dle jakých hledisek je nutno uvažovat jak o umístění nové čistírny, tak o užitém způsobu pro čištění odpadní vody. Vedle ekonomických měřítek, které podle všeho hrály zcela logicky prim v rozhodování jak před válkou, tak po ní, byla posuzována i měřítka zdravotní, urbánní a později i hlediska zemědělská. Zatímco urbánní hledisko a ohledy na další vývoj města byly brány v potaz hlavně v předválečné době, ohledy na hledisko hygienické byly v pozadí rozhodovacích

⁴⁵ Ústřední kanalizační čistírna hlavního města Prahy. Technická zpráva ze 3. února 1958. APVK, fond PK, k. 949, sign. H – 5012.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Břetislav STIBOR, Josef KLICMAN. Výstavba ústřední čistírny odpadní v Praze, c. d., s. 312.

procesů vzaty v úvahu takřka vždy. Nicméně se s nimi nepočítalo jako s primárním hlediskem – z hlediska očisty města ano, ale pro širší okolí Prahy byly ostatní parametry, jak se zdá, důležitější. S ohledem na pozdější vývoj inženýrských sítí je tak popisovaný případ v zásadě vývojovou slepou uličkou. Předpoklad splynutí všech technických sítí v jednu centrální, ke kterému došly prognózy urbánního vývoje v 80. letech,⁴⁸ tu narážel na ryze ekonomicko-zemědělský aspekt celého projektu. Podřízení funkce čistírny a celé kanalizace tomuto aspektu namísto podpory dalšího vývoje města tak v dalších letech přineslo Praze řadu dílčích problémů. Ty bylo nutno řešit za provozu místo toho, aby bylo možno soustředit se na celkový rozvoj celé soustavy.

K zemědělským potřebám státu se přihlédlo až po druhé světové válce, a to poměrně překvapivě. Debata na toto téma totiž v meziválečném období byla dokončena a nezdálo se, že by se vynořily jiné, lepší důvody pro její obnovení. Protože se tak stalo, lze na jejím základě říci, že se změnilы výchozí parametry, které si vynutily jejich nové přezkoumání, byť se stejným výsledkem.

Pokud se týče přenosu zahraniční zkušenosti, je možné konstatovat, že navzdory válečnému konfliktu a národním rozporům, které v řadě jiných odvětví znemožnily navázat na již úspěšně proběhlý výzkum, v případě kanalizační tematiky tomu tak nebylo. Českoslovenští a sovětské odborníci kladně hodnotili práci okupační správy, dokonce ještě více než meziválečnou. I ta se opírala o zahraniční zkušenost, nicméně ne v takovém rozsahu jako ta poválečná. I díky tomu bylo možné znovu otevřít již zmíněnou debatu na použití vyhnílého kalu v zemědělství, protože nebylo možno ignorovat informace a zprávy expertů ze Sovětského svazu.

Závěr tohoto článku je vyhrazen citátu ing. Topinky, dlouholetého kanalizačního experta a člena Masarykovy akademie práce, který celou debatu a její výsledek víc než výstižně shrnuje: „Když se věc rozebere, je jasno, že s tím Labem to nepůjde. Ono je to v kampani velmi špatné odedávna... Myslím, že bychom ten ostrov neměli zavrňovat úplně a nějak ty urbanisty uchlácholit... Myslím totiž, aby nás někdy nevinili z nepokrokovosti. Zdá se mi, že když to konstruktivně by bylo uděláno dobře a správně provozováno, že to skutečně nebude nic zlého dělat pro Pražana, který s otupělým nosem tam půjde. Ostatně jsou tam vedle kalojemů spokojeni nynější obyvatelé těch bud čili chat.“⁴⁹

⁴⁸ Vladimír ŠIPLER, Gorazd ČELECHOVSKÝ. *Města jako systémy*. Praha, 1983.

⁴⁹ Ing. František Topinka prezidentu Masarykovy akademie práce ze dne 5. dubna 1952. AAV, fond MAP, k. 85, sign. 518.

Summary

The topic of the article is the project a new waste water treatment plant and comparison of professional discussion on the topic in the 1930s and 1950s. The project of the new waste water treatment plant for the capital was in the spotlight since the end of the First World War. The situation of pre-war Prague was successfully solved by the implementation of Lindley's sewerage system and the original waste water treatment plant in Bubeneč in 1906. But since the early 1920s the situation was no longer sustainable. Therefore there was a discussion about the project of a new treatment plant and its implementation into the existing system since 1926. The search for its new location and its embedding into the existing water purification system was also part of the discussion.

This issue was successfully resolved by the launch of a new treatment plant with an artificial biological treatment system in 1965. Its implementation was preceded by the above mentioned discussion, which lasted for thirty years across three different political systems. It appeared as early as in the 1930s that the outlined questions regarding the location and method of cleaning seemed to have been answered successfully. However they have been reopened repeatedly and there were fundamental changes in the proposed solutions.

The ongoing debate followed the previous developments regardless of the current political situation. Also the emphasis put on other starting parameters, economic, hygienic or urban, were different. The comparison of the form of discussion and its approach in different periods represents an interesting probe into functioning of the professional discourse of the issue. The aim of this work is to introduce this comparison and to point out the form of solution of the problems of the construction of a modern Prague waste water treatment plant.

Author's address:

Ústav soudobých dějin AV ČR, v. v. i.
Puškinovo náměstí 447/9,
160 00 Praha 6

Diachronní ženské databáze ve středoevropském prostoru se zřetelem k biografistice¹

Lenka Křížová

The diachronic databases containing women in the Central Europe as regards to the biographical studies. The article deals with the use of electronic databases in historical science, which are focused on gender and biography. From a territorial point of view, it is limited to Central Europe.

Key-words: databases • gender • Central Europe

Úvodem

Nové informační technologie, které od devadesátých let 20. století začaly v České republice pomalu pronikat také do humanitních disciplín,² přinesly další možnosti zpracování dat, a to nejen těch, která mají statistickou povahu. V souvislosti s rozmachem a dostupností internetu pak bylo možné umístit tyto elektronické databáze na webové rozhraní, kde jsou k dispozici široké veřejnosti.³ V našich podmínkách jsou přitom za databáze pokládány také elektronické slovníky, které ovšem definici databáze podle měřítek nastavených informačními technologiemi vždy nevyhovují.⁴ Vedle práce lexikografické by databáze měly splňovat další cíle, např. nabízet možnost filtrování určitých položek podle zvoleného kritéria, provazovat jednotlivé odkazy, řadit hesla do skupin podle určitého kritéria apod.⁵

Mezi jednoznačné výhody databází patří zejména dobrá dostupnost, možnost data rychle aktualizovat, doplňovat či opravovat, případně možnost vkládat multimediální

¹ Tento text vznikl za podpory grantu GA ČR, č. 19-08667S, *Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století*.

² Karel PIORECKÝ – Pavel JANOUŠEK. *Ostrov spolehlivého poznání: elektronické informační zdroje Akademie věd ČR o společnosti a kultuře*. Praha, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., 2016, s. 5.

³ K databázím v humanitních vědách obecně srov. Matthew K. GOLD (ed.). *Debates in the Digital Humanities*. Minneapolis, University of Minnesota Press 2012.

⁴ České terminologické databázi knihovnictví a informační vědy [online]. Praha, Národní knihovna ČR, 2014 [cit. 2019-10-16]; dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000089&local_base=KTD.

⁵ Tamtéž.

soubory.⁶ Velmi účelné je také vzájemné provazování hesel, fulltextové vyhledávání a v případě biografických databází také sociální a rodinné vazby. Vždy je však třeba mít na paměti, že sebelepší databáze nenahradí historickou interpretaci.⁷ Vedle nesporných předností existují však i určitá negativa: jedním z nich jsou vysoké náklady na zřízení a údržbu softwaru, dále měnící se funkčnost databází, nestálost url adres (což ovšem lze vyřešit díky tzv. trvalým odkazům, permalinkům) a také větší zranitelnost textu,⁸ ať už máme na mysli vytržení faktů z jejich původního kontextu, či plagiátorství.

Při vzniku databáze je zcela jistě nutné mít na zřeteli, k jakým účelům má platforma sloužit, aby nešlo jen o databázi pro databázi a aby byla propojena s dalšími informačními zdroji a mohla se v budoucnu rozvíjet.⁹ Využití totiž může být velmi různé – čistě odborné, popularizační nebo didaktické, a to na různých typech a úrovních škol.¹⁰

Předpokladem vzniku počítačových databází v humanitních vědách je přitom mezioborová spolupráce, a nejen s experty na výpočetní techniku.¹¹ Technicky nejnáročnější, a proto i nákladnější jsou pochopitelně ty, které zpřístupňují nejen text, ale také obrazový, resp. jiný multimediální obsah.¹² Velmi důležité je tedy webové prostředí, do něhož jsou data vkládána. To v českém prostředí naráží především na limity finanční.

Databáze najdou své využití také v historických vědách a příbuzných disciplínách (pokládejme je tedy za databáze diachronní) i v genderových studiích (tedy disciplínách, kde pohlaví osob není dáno biologicky, nýbrž sociálně). Elektronické archivy a databáze, které vznikly na půdě Akademie věd ČR, v. v. i., sdružuje webový portál *Digital Humanities*. Část z nich přitom vychází z historických věd a má biografickou povahu, genderově však není zaměřený žádný z projektů uvedených na těchto webových stránkách.¹³

⁶ Marie MAKARIUSOVÁ. *Biografický slovník českých zemí*. Praha, Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., 2017, s. 19.

⁷ Robert ŠIMŮNEK – Eva DOLEŽALOVÁ. Vědecká pozůstalost Augusta Sedláčka (informace o projektu digitální databáze). *Archivum Trebonense*, 14, 2017, s. 361.

⁸ M. MAKARIUSOVÁ. *Biografický slovník českých zemí*, c. d., s. 19–20.

⁹ R. ŠIMŮNEK – E. DOLEŽALOVÁ. Vědecká pozůstalost Augusta Sedláčka, c. d., s. 353.

¹⁰ K. PIORECKÝ – P. JANOUŠEK. *Ostrovny spolehlivého poznání*, c. d., s. 5.

¹¹ Jaroslava HLAVÁČOVÁ (ed.). *Sborník Semináře o digitálních zdrojích a službách ve společenských a humanitních vědách*. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Matematicko-fyzikální fakulta, Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2015, s. 3.

¹² Srov. např. R. ŠIMŮNEK – E. DOLEŽALOVÁ. Vědecká pozůstalost Augusta Sedláčka, c. d.

¹³ Srov. *Digital Humanities* [online]. Praha, Knihovna AV ČR, v. v. i., 2019 [cit. 2019-10-16]; dostupné z: <https://digitalhumanities.cz/db/>.

Databáze biografické povahy

V rámci humanitních oborů je možné dobře využít databáze v rámci biografického studia, proto je také řada těch, které se v humanitních vědách objevují, založena právě na biografických údajích. Jedním z cílů biograficky orientovaných databází je sestavení biogramu.¹⁴ Samozřejmě by měly být odkazy na prameny a literaturu. Na těchto portálech, kterých v současné době stále přibývá, lze většinou vyhledávat podle kategorií obsahujících jméno a příjmení, datum a někdy také místo narození. Další kritéria vyhledávání již záleží na specifikaci té které databáze. Ve středoevropském prostoru, kterým pro účely tohoto textu chápeme ČR a jeho bezprostřední sousedy, je v tomto ohledu nejkompaktnější webová stránka *Biographie-portal* (<https://www.biographie-portal.eu/>), která je fakticky rozcestníkem, jenž odkazuje na jednotlivé biografické slovníky, zejména v německojazyčném prostoru. Zároveň funguje kromě němčiny také v anglické, francouzské, italské a slovinské mutaci. Přesměrovává přitom uživatele na národní či zemské biografické slovníky německé (*Allgemeine Deutsche Biographie*, *Neue Deutsche Biographie*, *Rheinland-Pfälzische Personendatenbank*, *Sächsische Biografie*), rakouské (*Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, *Oesterreichisches Musiklexikon*), dále pak švýcarský (*Historisches Lexikon der Schweiz*) a slovinský (*Slovenska biografija*). Specifický je potom další biografický slovník, který svým zaměřením překračuje teritoriální hranice; *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas* vzniká sice pod Leibniz-Institut für Ost- und Südosteuropaforschung v Regensburgu, avšak zahrnuje území od Bosporu až po Slovensko.¹⁵

Jako příklad českých biografických portálů uvedme dva, z nichž jeden v našem prostředí již určitou dobu funguje a druhý má zřejmě nejširší záběr. Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, v. v. i., provozuje již od roku 2006 *Slovník české literatury po roce 1945* (<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/>). Ačkoli je převážně biografické povahy, obsahuje také hesla korporátní. Abecední soupis lze kategorizovat podle typu hesla, uživatelé také jistě ocení možnost fulltextového vyhledávání, v rámci něž je možné třídění podle abecedy či relevance. K dispozici je i rozšířené vyhledávání umožňující kombinované dotazy.¹⁶

Velmi ambiciózní je projekt *Biografický slovník českých zemí* Historického ústavu AV ČR, v. v. i., který shromažďuje údaje o osobách nadregionálního významu, jež byly spjaty s prostředím českých zemí. Heslář v současné době obsahuje asi 51 000 záznamů,

¹⁴ R. ŠIMŮNEK – E. DOLEŽALOVÁ. Vědecká pozůstalost Augusta Sedláčka, c. d., s. 357.

¹⁵ Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas [online]. Regensburg, Leibniz-Institut für Ost- und Südosteuropaforschung, 2015 [cit. 2019-10-27]; dostupné z: https://www.biolex.ios-regensburg.de/BioLex_about.php.

¹⁶ K. PIORECKÝ – P. JANOUŠEK. *Ostrovny spolehlivého poznání*, c. d., s. 30.

přičemž zpracována je zatím jen malá část.¹⁷ V databázi, která je vytvořena v prostředí *MediaWiki*, lze vyhledávat podle abecedy (na základě příjmení), popřípadě podle určitého rejstříku, který představují datum narození, úmrtí, místo narození a úmrtí, profese (přičemž ke každému povolání je přiřazen určitý číselný kód) či významu. Hesla jsou také vzájemně provazována hypertextem.

Důkazem toho, že podobné databáze mohou být velmi úzce zaměřené nebo mohou mít regionální povahu, jsou např. projekty Vojenského historického ústavu či některých veřejných knihoven (např. evidence padlých v 1. a 2. světové válce, resp. *Osobnosti regionů*).

Německo

V německojazyčném prostoru existuje databází založených na biografickém principu obrovské množství. Vzhledem k velikosti Spolkové republiky Německo a také vzhledem k tomu, jak dlouho probíhá v některých spolkových zemích výzkum dějin žen, resp. genderu, existuje celá řada organizací, pracovišť i databází, které jsou genderově zaměřené. Německé biografické slovníky jsou na velice dobré úrovni a svým zpracováním se již velmi blíží elektronickým databázím podle standardů výpočetní techniky.¹⁸ Vyberme proto pouze ty, které patří k nejznámějším, resp. nejzdařilejším.

Patrně nejvšestrannější ženskou databází je *FemBio* (<http://www.fembio.org/>), jež obsahuje více než 31 000 hesel žen napříč historií i jednotlivými státy. Údaje jsou shromažďovány v Institutu pro výzkum ženské biografie v Hannoveru (Institut für Frauen-Biographieforschung) již od osmdesátých let 20. století.¹⁹ V databázi je možné hledat dle jména a příjmení, data a místa narození i úmrtí, století, kdy osoba žila, činnosti, národnosti, ale také dle profese. Možné je fulltextové vyhledávání. Je-li biogram podrobněji zpracován, obsahuje kromě základních dat biografii, citáty, literaturu a prameny, ale třeba i obrazové přílohy. Na stránkách je možné sledovat i nejrůznější výročí.

¹⁷ Biografický slovník [online]. Praha, Historický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., 2019 [cit. 2019-10-27]; dostupné z: http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/Hlavn%C3%AD_strana.

¹⁸ Srov. Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy [online]. Praha, Národní knihovna ČR, 2014 [cit. 2019-10-16]; dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000089&local_base=KTD.

¹⁹ FemBio [online]. Hannover, Luise F. Pusch als Institut für Frauen-Biographieforschung in Hannover, 2019 [cit. 2019-10-28]; dostupné z: <http://www.fembio.org/biographie.php/frau/ueber>.

Velice dobře zpracovaným projektem je databáze mezinárodní sítě akademiček (*Datenbank Internationale Netzwerke von Akademikerinnen*), dostupná na webu <http://uwind.mpiwg-berlin.mpg.de/de/home>. Obsahuje data týkající se nejen těch žen, které mezi lety 1917 a 1955 patřily k International Federation of University Women (IFUW) a zároveň byly jejími zakladatelkami, ale i těch, které byly mezi lety 1933 a 1945 nuceny odejít z nacistického Německa. IFUW byla anglo-americká organizace, jejímž cílem bylo podchytit ženskou intelektuální elitu napříč jednotlivými zeměmi. V duchu meziválečného názorového ovzduší měla přispívat k „porozumění mezi národy“ a profesnímu růstu svých členek.²⁰

Výše popsanému projektu je velice blízká databáze ADA (*ADA-Datenbank*), jež vznikla na Humboldtově univerzitě v Berlíně (webová stránka <https://www.gender.hu-berlin.de/de/forschung/hu-frauengeschichte/ada-db>). Jejím cílem bylo podchytit studium, resp. akademické působení žen na Univerzitě Friedricha Wilhelma v Berlíně, resp. na Humboldtově univerzitě v letech 1890–1968. Její nevýhodou pro širší odbornou i laickou veřejnost je, že může být používána pouze v knihovně Centra pro interdisciplinární genderová studia (*Zentrum für transdisziplinäre Geschlechterstudien*) či v univerzitním archivu.²¹

Ambiciózním projektem má být *Německý digitální archiv žen* (*Digitales Deutsches Frauenarchiv*), dostupný na stránce <https://www.digitales-deutsches-frauenarchiv.de/start>, který má vést uživatele k poznání historie ženského hnutí v Německu a v digitalizované podobě zpřístupňuje prameny k tomuto tématu široké veřejnosti.²² V nabídce *Akteurinnen* (česky *Aktérky*) se pak objevuje celá řada údajů o jednotlivých osobách, které byly v rámci ženského hnutí aktivní. Kromě biogramu, který obsahuje také digitální kopie různých dokumentů, je zde k dispozici i časová osa konkrétního života, graficky zobrazená síť sociálních vazeb, důležité výroky či bibliografie. Zpřístupněné dokumenty jsou logicky uspořádány v nabídce *Themen* (*Témata*) a začleněny do širšího kontextu. Digitální archiv pracuje s tzv. štítky, které jsou v současné době populární na některých sociálních sítích, a díky nim se uživatel rychle a dobře orientuje (např. vzdělání a vědění, politika, právo a společnost, tělo a sexualita či kultura, umění a média).

²⁰ University Women's International Networks Database [online]. Berlin, Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, s. d. [cit. 2019-10-08]; dostupné z: <http://uwind.mpiwg-berlin.mpg.de/de/home>.

²¹ ADA-Datenbank [online]. Berlin, Humboldt-Universität zu Berlin, 2012 [cit. 2019-10-08]; dostupné z: <https://www.gender.hu-berlin.de/de/forschung/hu-frauengeschichte/ada-db/ada-db-suche>.

²² Digitales Deutsches Frauenarchiv [online]. Berlin, Digitales Deutsches Frauenarchiv, 2019 [cit. 2019-10-28]; dostupné z: <https://www.digitales-deutsches-frauenarchiv.de/ueber-uns>.

Příkladem německé ženské databáze, která zanikla, je *GReTa*, jež nesla podtitul *Online-Katalog der Genderbibliothek am ZtG der HU Berlin*. Databáze byla začleněna do vyhledávače *META* (<https://www.meta-katalog.eu/>), který je provozován organizací *i.d.a.*, jež zastřešuje lesbické a ženské archivy, knihovny a dokumentační střediska v Německu, Švýcarsku, Rakousku, Lucembursku a Itálii.²³ Dalším příkladem genderově orientovaného bibliografického vyhledávače je portál *GenderOpen* (<https://www.genderopen.de/>). Dodejme, že knihoven specializovaných na dějiny žen či genderu je v Německu celá řada a každá z nich disponuje vlastním katalogem.

Rakousko

Za nejznámější rakouský projekt podobného typu lze označit databázi *Ariadne*, která vzniká jako projekt Rakouské národní knihovny (Österreichische Nationalbibliothek). Již podtitul *Das frauen- und genderspezifische Wissensportal* napovídá, že se jedná o mnohostranně využitelnou platformu, která mj. shromažďuje literaturu týkající se problematiky genderu, eviduje vlastní bibliografii, zpřístupňuje nejruznější full-textové databáze. Samozřejmostí je, že *Ariadne* funguje také jako informační portál a pořádá rovněž on-line výstavy (např. *Frauen wählet!* ke stoletému výročí volebního práva žen v Rakousku). Jeden z projektů, nazvaný *Frauenliteratur der österreichischen Moderne*, pak funguje také jako elektronická knihovna a přináší stručné biogramy autorek jednotlivých textů.

K dílčím databázím, na něž *Ariadne* odkazuje, patří web *Frauen in Bewegung: 1848–1938. Biographien, Vereinsprofile, Dokumente*, na němž je možné získat přehled o osobnostech ženského hnutí v uvedeném období, ženských spolcích a organizacích, zásadních událostech a zpřístupněny jsou i nejruznější dokumenty a texty týkající se dané problematiky. Biografická databáze, která je na stránkách dostupná, zpřístupňuje vedle základních životopisných údajů (jména, životní data, profese a další aktivity, funkce a členství v organizacích) a souhrnného biogramu také bibliografii té které ženy a zdroje o ní pojednávající (archivní prameny i sekundární literaturu). Dostupné jsou také údaje z předních rakouských lexikonů, odkazy na webové stránky nebo fotografie těch žen, které v rakouském ženském hnutí patřily k nejvýznamnějším. Druhou dílčí databází platformy *Ariadne* je projekt *Cherchez*

²³ i.d.a. [online]. Berlin, Dachverband deutschsprachiger Frauen / Lesbenarchive, -bibliotheken und -dokumentationsstellen, 2019 [cit. 2019-10-09]; dostupné z: <http://www.ida-dachverband.de/ueber-ida/>. Poté, co si uživatel najde ve vyhledávací katalogu *GReTA*, je přesměrována na databázi *META*. Informaci o tom lze také najít na některých facebookových stránkách.

la femme. Frauenspezifische Nachschlagwerke an der ÖNB vor 1918, která má evidovat normativní literaturu pro ženy vzniklou před rokem 1918 a zároveň ji fulltextově zpřístupňovat.²⁴

Dalším zajímavým rakouským projektem je *biografiA. Biografische Datenbank und Lexikon österreichischer Frauen*, dostupná na webu <http://www.biografia.at/>, která svou dosavadní podobou spíše připomíná biografický slovník než databázi ve vlastním smyslu slova, avšak patrně se bude dále vyvíjet. U každé z žen jsou vyplněny tyto rubriky: původ a vztahy v orientační rodině, životní partner, děti, sociální vazby (v originále *Přátelství/Freundschaft*), vzdělání, kariéra, členství a spolupráce, specifická působnost, citáty, pozůstalost, prameny a archivní zdroje, dále bibliografie a sekundární literatura. Heslář v současné době obsahuje téměř 20 000 hesel,²⁵ zpracována jich však je jen malá část.

On-line archivem, který zpřístupňuje dokumenty týkající se ženské problematiky je *ofra (online archiv frauenpolitik)*; <http://www.ofra.at/>), avšak dokumenty nejsou volně přístupné na internetu, nýbrž ve studovně archivu. Jako příklad zajímavé bibliografie uvedme *Sexbiblio* evidující literaturu k dějinám sexuality na Západě (dostupné z webové stránky <https://www.univie.ac.at/sexbib/>).

Článek v Českém časopise historickém z roku 2002 o konferenci zaměřené na počítačové databáze a pojednávající také o projektu Brigitte Truschnegg z Institut für Alte Geschichte und Altorientalistik innsbrucké univerzity²⁶ je mj. důkazem toho, že životnost některých počítačových databází je časově omezená.

Česká republika a Slovensko

Zatímco v německojazyčném prostoru jsou již ženské databáze zpřístupňované on-line na velmi dobré úrovni, u nás k jejich postupnému rozvoji teprve dochází.

Činnost rakouské platformy *Ariadne* se v některých aspektech v našem prostředí shoduje s aktivitami nevládní neziskové organizace Gender Studies, o. p. s., která byla založena v roce 1991. Z projektů, na kterých se organizace podílela, jmenujme

²⁴ Cherchez la femme [online]. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, s. d. [cit. 2019-10-18]; dostupné z: <https://webarchiv.onb.ac.at/web/20160903191912/http://www.onb.ac.at/ariadne/projekte/femme/projekt.html>.

²⁵ *biografiA. biografische datenbank und lexikon österreichischer frauen* [online]. Wien, Institut für Wissenschaft und Kunst, 2019 [cit. 2019-10-15], dostupné z: <https://www.univie.ac.at/biografiA/projekt/frame.htm>.

²⁶ Barbora KŘIVOHLAVÁ – Jiří STOČES. Databáze v historické vědě. *Český časopis historický*, 101, 2003, č. 2, s. 475–478.

mezinárodní *Paměť žen*, jejíž výsledky jsou přístupné na webové stránce www.womensmemory.net.

První projekt, který lze za ženskou biografickou databázi pokládat, nese název *Databáze Albína: Ženy ve vědě do roku 1945*. Byla založena jako výstup semináře Centra genderových studií Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zpřístupněna na webových stránkách FF UK. Jejím cílem je podchytit ženy-intelektuálky v českých zemích do roku 1945.²⁷ Na webových stránkách projektu je doslova uvedeno: „Databáze se pokouší trvale podchytit ženy, jejichž přínos byl významný v rozličných odborných disciplínách a oblastech, chce mít genderově historickou vypovídající hodnotu, bude usilovat o genderové doplnění historie vědy a odborné práce do roku 1945.“²⁸ *Databáze Albína* je ve své podstatě spíše slovníkem, což však nevyklučuje možnost jejího dalšího rozvoje. Vzhledem k tomu, že dostupná data byla provázána s českou verzí *Wikipedie, otevřené encyklopedie*, lze očekávat podstatně vyšší návštěvnost uživatelů internetu, než kdyby k podobnému kroku nedošlo.

Dalším zajímavým projektem je *Databáze výtvarných umělkyně*, dostupná na webových stránkách <http://www.vytvarneumelkyne.cz/>,²⁹ za níž stojí organizace Digitální archiv výtvarných umělkyně, o. s. Zde je teoreticky možné ke každé výtvarnici dohledat základní biografická data (se zaměřením na její výtvarná studia a sociální vazby), důležité webové odkazy a soupis nejdůležitější sekundární literatury. Dále se tu nachází katalog jejich děl, dokumentace k nim a texty vážící se k té které umělkyni. U každé z žen se pak objevuje indikátor označující hloubku zpracování konkrétního hesla.

V současnosti vzniká v rámci grantu *Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století*³⁰ databáze vědkyň, která je úzce zaměřena na ženy, jež se uplatnily jako vysokoškolské asistentky, docentky či profesorky, resp. vědecké pracovnice. Databáze by měla podchytit současný stav poznání této problematiky a měla by být východiskem pro hlubší analýzu některých sociálních jevů, mezi něž patří např. skloubení profesní dráhy a práce v domácnosti či vliv orientační i prokreační rodiny

²⁷ *Ženy ve vědě do roku 1945* [online]. Praha, Filozofická fakulta UK, 2013 [cit. 2019-09-09]; dostupné z <http://albina.ff.cuni.cz>.

²⁸ Tamtéž [cit. 2019-10-12]; dostupné z http://albina.ff.cuni.cz/index.php/Projekt:%C5%BDeny_ve_v%C4%9Bd%C4%9B_do_roku_1945.

²⁹ *Výtvarné umělkyně* [online]. Praha: Digitální archiv výtvarných umělkyně, o. s., 2010 [cit. 2019-10-12]; dostupné z <http://vytvarneumelkyne.cz>.

³⁰ Grant GA ČR, č. 19-08667S, *Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století, 2019–2021*; řešitelkou je PhDr. Marie Bahenská, Ph.D., z Masarykova ústavu a Archivu AV ČR, v. v. i., a spoluřešitelkami prof. PhDr. Dana Musilová, CSc., z Univerzity Hradec Králové a doc. Mgr. Libuše Heczková, Ph.D., z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

na profesní uplatnění těchto žen. Plánovaná databáze by měla kromě základních biografických dat žen obsahovat nejen místo a dobu jejich působení či bibliografii, ale také informace týkající se jejich rodinného zázemí. V současné době (říjen 2019) je již sestaven téměř kompletní seznam profesorek, docentek a asistentek se základními biografickými údaji.

Zmiňme ještě pomocný nástroj, *Databázi studentských prací*, týkající se problematiky genderu a feminismu, dostupnou na webu <http://www.feminismus.cz/diplomky.shtml>, resp. <http://genderstudies.cz/gender-studies/diplomky.shtml>. Vzhledem k tomu, že absolventské práce jsou často založeny na primárním výzkumu, je tato databáze velmi užitečná a může přispět k zužitkování často velmi pečlivé práce jednotlivých studentek a studentů. Přestože historie se týká jen určitá část, nabízí se možnost využít tuto bibliografii v budoucnu i jako zdroj poznání konkrétní sociální problematiky.

Na Slovensku je obdobou české organizace Gender Studies, o. p. s., feministická vzdělávací a publikační organizace Aspekt, založená roku 1993. Její náplň je téměř totožná jako u českého protějšku. V současné době ve webovém prostředí žádná (biografická) databáze orientovaná na ženy neexistuje.³¹

Polsko

Podobná situace jako na Slovensku patrně dlouho panovala v Polsku, kde podle Sylwie Kuźmy-Markowské dlouho neexistovala vůle k výzkumu v oblasti dějin genderu.³² V současné době je však několik ženských databází k dispozici. Jedná se zejména o *Archiwum Kobiet* při Institutu Badań Literackich Polské akademie věd. Cílem celého projektu bylo vytvořit databázi a digitální archiv dosud nepublikovaných rukopisů polských žen od 16. století do současnosti. Databáze není omezena pouze na literárně činné ženy ve vlastním smyslu slova, ale obsahuje i deníky, korespondenci či periodika.³³ Dostupná je na webové stránce <http://www.historiakobiet.pl/>, kde je v nabídce *Zdroje a Autoři (Zasoby a Autorzy)* k dispozici poměrně slušná

³¹ Za informaci děkuji paní Gabriele Dudekové Kováčové, Ph.D., z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied i pracovnícím slovenské organizace Aspekt.

³² Srov. Sylwia KUŹMA-MARKOWSKA. Why there is no gender history in Poland? *Dialogue and Universalism*, 20, 2010, č. 5–6, s. 9–18. Autorce článku zároveň velmi děkuji za informace ohledně ženských databází v Polsku.

³³ Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk [online]. Warszawa, Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 2019 [cit. 2019-10-25]; dostupné z: <http://ibl.waw.pl/pl/o-instytucie/pracownie-i-zespoly/zespol-badan-genderowych-literatura-i-gender>

biografická databáze polských žen s jejich základními životopisnými údaji, biogramem a soupisem jimi vyprodukovaných textů. Databáze obsahuje rovněž velké množství publikací (u nichž přináší mj. stručnou anotaci díla) a archivních zdrojů, dále je zde přehled ženských deníků, korespondence, paměti i periodik, institucí a organizací (resp. politických stran). Uživatel, který by čekal volně dostupné materiály ke studiu dějin žen v Polsku, však bude zklamán; k dispozici je pouze výčet zdrojů, kde lze archiválie objevit, a dosud editovaných materiálů.

Podobně jako česká organizace Gender Studies, o. p. s., a slovenský Aspekt působí od roku 2007 nadace Przejście Kobiet (česky Prostor žen), vzniklá o rok dříve jako neformální spolek (webové stránky <http://przejstienkobiet.pl/pl/home/>). Cíle nadace jsou realizovány mj. prostřednictvím historického vzdělávání, které se týká dědictví žen a jejich úspěchů.³⁴ V rámci něj existují projekty *Krakowski Szlak Kobiet* (*Krakovské cesty žen*) a *Archiwum Historii Kobiet* (*Archiv historie žen*). Druhý jmenovaný projekt je on-line databází zaměřenou na historii žen v Polsku. Na webových stránkách <http://www.herstorie.pl/> jsou k dispozici mj. biografie významných polských žen (oddíl *Żeny/Kobiety*) a polských sběratelek (*Archiwum historii kolekcjonererek*). Poté, co uživatel klikne na oddíl *Archiválie* (*Archiwalia*), je přeměrován na webovou stránku *Otevřený archivní systém* (*Otwarty system archiwizacji*, https://osa.archiwa.org/archiwa/PL_1013), kde je k dispozici digitální fond *Archiv předchůdkyň* (*Archiwum Przodkiń*) obsahující kopie nejrůznějších archiválií k dějinám žen v Polsku. Zveřejněny jsou zde zejména fotografie.

V posledních letech vzniká také celá řada regionálně zaměřených projektů. Jedním z nejpropracovanějších je *Metropolitanka*, omezená na prostor Pomořanska (webová stránka <http://metropolitanka.ikm.gda.pl/>). Do interaktivní mapy jsou zanášeny příběhy pozoruhodných žen spojených s touto historickou oblastí.³⁵ Součástí projektu jsou také jejich biogramy obsahující mj. bibliografii.³⁶

V roce 2014 pak začala působit další nadace Ster (Fundacja Ster) pro rovnost a emancipaci žen, dostupná na webových stránkách <http://www.fundacjaster.org.pl>. Jedním z hlavních cílů této organizace je šířit povědomí o historii žen v Polsku,³⁷ proto jsou zde v rubrice *Historie* (*Herstoria*) k dispozici také texty týkající se např.

³⁴ Fundacja Przejście Kobiet [online]. Kraków, Fundacja Przejście Kobiet, s. d. [cit. 2019-10-25]; dostupné z: <http://przejstienkobiet.pl/pl/fundacja/>.

³⁵ Archiwum historii kobiet [online.] Kraków, Fundacja Przejście Kobiet, 2014 [cit. 2019-10-26]; dostupné z: <http://www.herstorie.pl/inicjatywy-mapa/>.

³⁶ Metropolitanka [online]. Gdaňsk, Instytut Kultury Miejskiej, 2019 [cit. 2019-10-26]; dostupné z: <http://metropolitanka.ikm.gda.pl/index.php/biogramy-pomorzanek/>.

³⁷ Fundacja Ster [online]. Warszawa, Fundacja Ster, 2014 [cit. 2019-10-26]; dostupné z: <http://www.fundacjaster.org.pl/o-fundacji>.

emancipace žen. Doplnkem článků jsou v některých případech krátké biogramy historicky významných Polek. Databáze či slovník však na webu dostupné nejsou.

Výhledy dalšího rozvoje

Aby mohly vznikat elektronické databáze s genderově historickou vypovídající hodnotou, je třeba využít interdisciplinární přístup genderových studií a historie, resp. jejich subdisciplín, na jedné straně a informačních technologií na straně druhé. Další možností, kam se mohou jednotlivé databáze ubírat, je také mezinárodní spolupráce, např. v rámci Evropy. Na této platformě v současnosti vzniká elektronická databáze *FRAGEN* (*Frames on Gender*), která sice není databází, jež by měla biografickou povahu, ale je zaměřena na dějiny žen. Výstupem má být korpus zásadních feministických textů, které by umožnily hlubší studium vývoje ženského hnutí od šedesátých let 20. století, a to v rámci celého kontinentu. Sběr textů koordinuje za Českou republiku organizace Gender Studies, o. p. s.³⁸ Také v této oblasti platí, že k posunu mohou pomoci nejrůznější brainstormingy, workshopy a semináře, avšak je zcela evidentní, že tištěné výstupy, jakými jsou zejména jednotlivé články, v této oblasti velmi rychle zastarávají, jak dokazují deset patnáct let staré texty uveřejněné v nejrůznějších (nejen) českých odborných ročenkách či periodikách.³⁹

Je také nutné, aby podobné projekty v množství dat, která jsou dostupná v síti internet, nezahynuly a byly životné i poté, co se vývoj v oblasti programování posune dál. Jak by mohly nové české databáze v budoucnu vypadat a jaké by mohly mít vyhledávací nástroje, naznačují jednak příklady ze zahraničí, jednak databáze *Slovník české literatury po roce 1945* a *Biografický slovník českých zemí*. Aby se o existenci té které databáze dozvědělo co největší množství uživatelů, nabízí se možnost provázat podobné projekty s jednotlivými národními mutacemi *Wikipedie*, *otevřené encyklopedie*.

Je evidentní, že země bývalého východního bloku jsou v oblasti výzkumu dějin genderu⁴⁰ i ve zpřístupňování databází, které by byly tímto způsobem zaměřeny,

³⁸ FRAMes on GENder [online]. Amsterdam, Atria, 2019 [cit. 2019-10-12]; dostupné z: www.fragen.nu.

³⁹ *Sdružení knihoven České republiky. The Czech Republic Library Association. Bibliotheksverband der Tschechischen Republik. Rok 2002*. Praha, Sdružení knihoven České republiky, 2002.

⁴⁰ K tomu srov. např. Jana RATAJOVÁ. Feminismus, dějiny žen a gender history v recenzní rubrice Českého časopisu historického v letech 1990–2002. In L. Storchová – J. Horuský. *Paralely, průsečíky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Ústí nad Labem, Albis international, 2009, s. 217–229.

oproti Německu a Rakousku pozadu. Je třeba podporovat neustálý rozvoj tohoto vědního oboru i dílčích projektů. Doufejme, že se tak bude v brzké době dít.

Summary

The use of databases in historical science is now increasingly widespread. One of the relevant methods is their use also in the field of gender history, the most common method in this case is biography. Post-communist countries (Czech Republic, Poland, Slovakia) are lagging behind German-speaking regions (Germany, Austria), where research in computer science and gender history has a longer tradition than in the East.

Author's address:
Historický ústav AV ČR
Prosecká 809/76, CZ-190 00 Praha 9

Nejčastější řešení vodorovných nosných konstrukcí činžovních domů přelomu 19. a 20. století

Klára Kroftová

The most common solutions of horizontal structures of tenement buildings at the turn of the 20th century. Ceilings are horizontal load-bearing structures that divide the building into individual floors and at the same time significantly affect the performance of other load-bearing structures of the building. For individual historical periods it is possible to define the prevailing characteristic constructions and material design, while the choice of the bearing structure of the ceiling decisively influences the character of the building operation. The construction of urban apartment buildings at the turn of the 20th century was not only fashionable at the time, but also had to follow the regulations of developing building codes.

Keywords: Apartment buildings • horizontal structure • 19th century • building regulation

Ve 2. polovině 19. století patřily mezi převládající typy nájemního činžovního domu stále pavlačové dvoutraktové domy (s pavlačí otevřenou nebo obezděnou), které byly postupně nahrazeny schodišťovými domy. Svislé konstrukce těchto městských nájemních domů byly uspořádány v podélném směru nejčastěji na půdorysu dvoutraktu, v některých případech trojtraktu, od kterého se později upustilo. (Obr. 1) „Co do zastavění do hloubky, byl dům na počátku 19. století do ulice mělký, jen o dvou, ve dvorech o jediném traktu. Se stoupáním hodnoty „do ulice“ postupně se členil na větší a větší hloubky, dospěl v letech 90. a 1900 tří i pěti traktů za sebou. Městské domy nabyly tak 16–20, ale i více m hloubky... Kolem 1900 je již v dobrých projektech patrna pochybnost o trojtraktu a hledá se návrat nebo přechod k dvojtraktu, jehož příští po 1910 je už zřejmé.“¹

Stropní konstrukce se obecně skládá z nosné části stropu, podlahy a podhledu. Konstrukce stropu vytváří podklad pro konstrukci podlahy, která následně tvoří povrchovou úpravu této vodorovné dělicí nosné konstrukce a dotváří tak vnitřní prostředí stavby. Strop musí zabezpečit vodorovné ztužení objektu, disponovat

¹ Pavel JANÁK. Sto let obytného domu nájemného v Praze. *Styl*, roč. XIII. Praha 1933/1934, s. 63.

požadovanou únosností při navrženém rozpětí a splňovat stavebně fyzikální požadavky na stropní konstrukce, tj. především tepelnou a zvukovou izolaci a požární odolnost. Především požadavek na požární odolnost významným způsobem ovlivnil jak historický vývoj materiálového, tak i konstrukčního provedení stropních konstrukcí.

Z požárního hlediska představují stropní konstrukce jednu z nejdůležitějších částí objektu, protože rozdělují objekt po výšce na úseky, které často korespondují s požárními úseky. „Četné konstrukce stropů možno dělit na úplně nebo více méně spalné – bylo-li totiž použito výhradně dřeva neb kromě toho ještě jiných látek – a nespalné, při nichž dříví vůbec se neupotřebí.“² Přibližně od poloviny 18. do poloviny 19. století docházelo k precizování některých nejzávažnějších okruhů dotýkajících se stavebního práva, především v souvislosti s požární bezpečností – narůstal tlak na nespalnou úpravu stavebních konstrukcí, došlo k podbíjení a omítání starších stropních konstrukcí a nové konstrukce již byly prováděny s touto úpravou. V roce 1864 byl vydán nový stavební řád pro Čechy a o 5 let později také nový stavební řád pro Moravu. Podle těchto stavebních řádů nadále platil zákaz dřevěných objektů ve městech a městský dům mohl mít maximálně čtyři nadzemní podlaží, na Moravě nesměla výška domu překročit hranici 22,75 m. Minimální světlá výška měla u klenutých místností dosahovat 10 stop (3,16 m), u neklenutých v Čechách 8,5 stopy (2,69 m) a na Moravě 9 stop (2,84 m).³ Jmenované stavební řády již umožňovaly stavebníkům zvolit stropní konstrukce podle potřeby s možností upustit od dříve protěžovaných klenebních konstrukcí v přízemí. Stavebník však ručil za požární bezpečnost konstrukcí a stavby jako celku a stropní trámy a podlahová konstrukce od sebe musely být odděleny vrstvou násypu (stavebního rumu) a podlaha nejvyššího podlaží (na půdě) musela být dostatečně pevná a vydlážděná, aby v případě požáru nedošlo k jeho šíření.⁴

Na konci 19. století, v rozmezí let 1886 až 1894, byla schválena série stavebních řádů,⁵ které tvoří jeden celek a zavádějí přísnější pravidla pro velká města (pro menší města a venkov byly stanoveny benevolentnější požadavky). Podle těchto stavebních řádů byla volba stropní konstrukce nadále ponechána na stavebníkovi, který ručil za statickou i požární bezpečnost. V případě, že strop byl proveden jako dřevěný trámový, musely být podlahy, resp. polštáře podlahy, odděleny od nosných trámů nespalným násypem o tloušťce 8 cm (z čistého říčního písku).

² Jiří PACOLD. *Konstrukce pozemního stavitelství*. Díl I. Praha, 1890, s. 72.

³ Stavební řád pro Čechy, 1864, § 36, 62, 63; Stavební řád pro Moravu, 1869, § 23, 54, 57.

⁴ Stavební řád pro Čechy, 1864, § 35; Stavební řád pro Moravu, 1869, § 32.

⁵ Stavební řád pro Prahu s předměstími, 1886; Stavební řád pro český venkov, 1889; Stavební řád pro velká moravská města, 1894; Stavební řád pro moravský venkov, 1894.

Povinnost použití klenební konstrukce byla ponechána v případě zastropení vjezdů a vchodů do domů, přičemž použití klenby v ostatních prostorech přízemí bylo na uvážení stavebníka (měly ale mít takovou únosnost, aby odolaly pádu zdiva). „Bezpečný, nespalný strop poskytuje klenba. Velké prostory nelze z více příčin jednotlivým klenutím překlenouti, hlavně proto, že vyžadují silných podporných zdí, zužují prostory a jsou nákladné. Snaha po odstranění těchto vad vede u velkých prostor, jež překlenuty býti mají k dělení – konstrukcemi menším klenbám za podporu sloužícími. V první řadě jsou to klenbové pásy, poté nosníky železné buď válené (traversy) neb nýtované (plechové) ve tvarech, poskytujících při nejmenším množství upotřebené hmoty největší odpor proti prohnutí.“⁶

S ohledem na schopnost stropních konstrukcí odolávat účinkům požáru rozdělujeme stropy ve sledovaném období na konstrukce nespalné a spalné.

Stropy nespalné

V místnostech s vysokými požárně bezpečnostními nároky, tj. ve veřejných objektech, ale i v některých prostorách přízemí činžovního domu, byly navrhovány převážně stropy nespalné. Ve zde sledovaných činžovních domech byly jako nespalné stropní konstrukce používány (resp. stavebními řády požadovány) klenby, tj. ve vjezdech, vchodech domů, sklepích a v případně potřeby na schodištích, chodbách a v přízemí bytových domů. Po polovině 19. století převládaly plackové klenby, větší prostory byly rozděleny klenebními pásy do několika polí s plackovými klenbami.

Nástup železných válcovaných či v některých výjimečnějších případech nýtovaných „I“ nosníků (traverz) přinesl použití dalších dvou typů kleneb, v obou případech cihelných – segmentových a zrcadlových. Nosníky se provazovaly s pomocí železných kleštín se zdí, přičemž hloubka jejich uložení se rovnala polovině jejich výšky, nejméně však 20 cm. Pole mezi nimi byly zaklenuty cihelnými klenbami. V jednodušší podobě se jednalo o valené segmentové klenby. Na konci století převládaly velmi působivé tzv. zrcadlové klenby, což byly v principu velmi ploché klášterní klenby, kde nejčastěji vrchlíky klenby byly srovnány do zrcadla. (Obr. 2)

Podstatný pro pochopení je pohled na zhotovování těchto kleneb v dobové literatuře: „Velké prostory nelze z více příčin jednotným klenutím překlenouti, hlavně proto, že vyžadují silných podporných zdí, zužují prostory a jsou nákladné. Snaha po odstranění těchto vad vede u velkých prostor, jež překlenuty býti mají k dělení – konstrukcemi menším klenbám za podporu sloužícími. V první řadě jsou to klenbové pásy, po té nosníky železné buď válené (traversy) neb nýtované (plechové) ve

⁶ J. PACOLD. *Konstrukce pozemního stavitelství*, c. d., s. 77.

tvarech, poskytujících při nejmenším množství upotřebené hmoty největší odpor proti prohnutí.⁷ „Vyjímaje klenutí, zabývají se hotovením ostatních druhů nespalných stropů specialisté, jimž se práce tato i u velikých a nákladných domů činžovních výhradně svěřuje.“⁸ Ve výsledku bylo možné vytvořit monumentální, nicméně pohledově „lehké“ konstrukce. (Obr. 3)

Literatura počátku 20. století zná i další systémy, ty jsou ale jsou skryty pod omítkami a mohou se objevit jen při velkém poškození stropů. Řada těchto řešení se však ukázala být slepou uličkou. Příkladem mohou být tzv. pařížské stropy – formy nahrazující cihly byly zalaty sádrrou, v jiných případech byla pomocná konstrukce zalévána cementovou maltou.⁹ Podlahové polštáře těchto stropních konstrukcí se zapouštěly přímo do úrovně traverz, čímž došlo ke snížení tloušťky stropní konstrukce a omezení dunění. Jako další je možné jmenovat hurdisky, které byly v Čechách poprvé předvedeny v roce 1908 a jejichž používání se během několika let rozšířilo.

Stropy spalné

Ve stropních konstrukcích městských činžovních domů 2. poloviny 19. století existoval jen omezený počet používaných variant. Všechny byly omítané a jejich konstrukce není přímo zřejmá.

Ojedinele ještě byly v prostředí městských činžovních domů kolem poloviny 19. století používány „typové“ stropy, tj. stropy z hraněných trámů kladených na sraz a spojovaných dřevěnými kolíky.¹⁰ V dobové literatuře se ještě nazývají povalové (dnes povalem spíše nazýváme strop z kuláčů či půlkuláčů) a nepřímou z ní vyplývá, že se u zde sledovaných budov mohou vyskytnout u hospodářských částí: „Méně výšky i nákladu vyžadují stropy povalové, jichž se jmenovitě při hospodářských staveních hojně užívalo a dosud užívá... Na zdivo ukládá se poval vedle povalu, na ně umísťuje se zásyp a do něho ukládají se polštáře pro uložení a upevnění podlahy. Rákosování provádí se přímo na spodku podlahy.“¹¹

Charakteristické byly především trámové konstrukce s omítanými podhledy. Základem byla řada dřevěných trámů, tzv. *stropnic*, na které byly ukládány další

⁷ J. PACOLD. *Konstrukce pozemního stavitelství*, c. d., s. 77.

⁸ B. ZEYER. *Zednictví a stavitelství*. Praha, 1846, s. 52.

⁹ J. PACOLD. *Konstrukce pozemního stavitelství*, c. d., s. 79. B. ZEYER. *Zednictví a stavitelství*, c. d., s. 52.

¹⁰ Název vznikl zkomolením německého „*Dübeldecke*“, tj. strop na dřevěné kolíky (které trámy mezi sebou zpevňovaly).

¹¹ B. ZEYER. *Zednictví a stavitelství*, c. d., s. 52.

části stropu. Ukládaly se po 80 až 120 cm ve směru kolmém na hlavní a střední zed' (příp. požární zed') a doporučovalo se je ukládat na tzv. odstavce zdi (Obr. 4a), „... kde takových není, možno volné uložení získati nenáhlým vyložením cihel aneb uložení stropnic na ližinu, ležící na kamenných aneb železných konsolách.“¹² V případě, že byly stropnice uloženy do kapsy ve zdivu, měl být kolem ponechán volný prostor a stropnice neměla být zcela zazděna, aby nedošlo k uhnívání jejího zhlaví (Obr. 4b). „Obložení hlav prkny, suchými cihlami neb taškami, plechovými čepci, opatření jich nátěrem atd. valně neprospěje, i když jsou stropnice úplně suché, přímo škodlivě však působí, je-li dříví vlhké. Úplné zazdění stropnic má ještě tu vadu, že se otřásání a pohyby trámů sdílí zdi, čímž často trpí.“¹³

Uložení stropnic bylo navrhováno empiricky podle délky trámu, resp. jeho rozpětí (Tab. 1); stropnice se na zdi o tloušťce 15 cm již neukládaly. Ke stažení zdi se na každé třetí až čtvrté stropnici používaly tzv. trámové kleštiny.

Tab.1. Délka uložení zhlaví stropnice v závislosti na jejím rozponu (J. Pacold, 1890)

Rozpon stropnice (světlost místnosti)	5 m	6 m	7 m	8 m	10 m
Uložení		15 cm	20 cm	24 cm	30 cm
Minimální tloušťka svislé konstrukce	30 cm	45 cm	60 cm		

Prostor nosných trámů se uzavíral tzv. záklopem (v historické literatuře „příklopem“), tj. vrstvou suchých, 2,5–3,5 cm silných prken, které se skládaly buď s překryvem 3 cm nebo na sraz se spárami krytými lištami. Na prkna záklopu se uložila nespalná vrstva: „... za izolační látku volí se nejlépe „zdravý“, suchý rum, tudíž ne od záchodů, komínů, kanálů atd., úplně prost přimíšenin rostlinných a živočišných. V případě, že rum nelze obdržeti, možno i písku, prohazovačky (příliš těžké!) čistého škváru velmi dobře, úplně suché hlíny však s menší výhodou upotřebiti. Ornice i v menších množstvích k jiné látce přimíchaná nemá co násyp na stropy přijíti, neboť jest vůbec nebezpečný nepřítel staveb.“¹⁴

Pokud bylo potřeba ušetřit na výšce stropu, byl řešením tzv. zapuštěný záklop – latě byly po stranách stropnic přibity tak, aby horní strana prken záklopu na latích byla v jedné úrovni s horní stranou stropnic. Na dolní stranu stropnic bylo připevněno podbití. Takto zhotovený strop však měl nedostatky, především zvukově izolační –

¹² J. PACOLD. *Konstrukce pozemního stavitelství*, c. d., s. 72.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž, s. 74.

jakýkoliv pohyb nad ním nebyl dostatečně utlumen. Z toho důvodu byla v malé vzdálenosti od stropnic osazována další řada trámků, tzv. rákosníků (či rákosníkových trámků), jejichž dolní strana byla o cca 5 cm níž než dolní strana stropnic, a teprve na tyto trámky bylo připevněno podbití jako podklad pro rákosové rohože a omítku.

Pozoruhodná je zkušenost při šalování. „Nabíjení stropu (šalování) žádá též zvláštní pozornosti; berou se k tomu obyčejně ½ až i ¾ palce tlustá a neomítaná prkna... , která se ale nesmějí tak jak jsou, přibíjeti, protože by se, kdyby vlhkostí malty nabobtnaly, zbotily. Každé prkno má se proto dříve než k přibití přijde, po délce naseknouti a natrhnouti, a teprve, když takto připravená prkna nabitá jsou, může se strop rákosovati.“¹⁵

Omezení přenosu otřesů podlahové a trámové konstrukce do omítaného podhledu a zamezení praskání omítky bylo dosaženo pomocí subtilnějších, o 5 cm níže než stropnice vložených tzv. „rákosních trámů“, které odděleně od nosné konstrukce nesly prkenné podbití s rákosovou omítkou. (Obr. 5) Okrajovou alternativou omítaného podhledu byly např. tzv. „vídeňské stropy“ – latě byly připevněny ke stropnicím z boku a na ně pak kladen „příklop“ (tj. záklop), který mohl být přímo orákosován a omítán. „Na takto upravené rákosování dá se první ostré ovrhnutí tučnější maltou, a teprve když toliko zaschlo, že by druhé již sneslo, uděláme jiné ovrhnutí, z řidší a s více pískem smíchané (hubenější) malty, k čemuž jemnější, dobře prosetý písek bráti musíme... Má-li ale strop zvláště čistý býti a rychle ztvrdnouti, musíme k tomu sádry potřebovati.“¹⁶

Odrazem hledání nových konstrukčních řešení na konci 19. století byly tzv. „americké stropy“ (Obr. 6) mezi jejichž benefity patřila malá spotřeba stavebního materiálu a nízká konstrukční výška stropu.

Na konci 19. a začátku 20. století se trámy ponechávaly jako pohledové, byly doplněny zdobením, žlábkováním, obkládáním, příp. i polychromií. Toto řešení je spíše typické pro různé veřejné stavby. Typickým místem pro tuto konstrukci byla například vlaková nástupiště u nádraží. V historizující formě byla tato konstrukce použita např. stropy velké a malé síně na pražské radnici. (Obr. 7)

Summary

The turn of the 20th century is sometimes called the golden age of architecture and crafts. The unprecedented flourishing of construction activity in the Czech towns of

¹⁵ Jan NIKLAS – František ŠANDA. *J. P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním*. Praha, 1865, s. 82.

¹⁶ Tamtéž, s. 86.

that period may be examined not only through important public or church buildings, but also from the entire urban neighborhood of tenement housing construction, which today is one of the most popular housing ever. The demand for the use of these houses and flats, which, moreover, are mostly located in listed areas (if they are not even protected cultural monuments themselves!), leads to a busy building activity and their frequent renewal. These districts not only excel in the quality of urban and residential solutions, but the individual buildings exhibit high craftsmanship which is often unnecessarily and unexpectedly disrupted by inappropriate contemporary interventions. The knowledge and preservation of the material substance of a historical building is closely linked to the preservation of the original function of the structures. Maintaining the supporting function is of great importance, especially for those historical structures that are partially damaged. Repairing and ensuring the function of load-bearing horizontal structures are important, among other things, because the load-bearing structures form mostly the predominant part of the building's mass and are therefore an essential part of its historical value. As with the listed buildings, it is appropriate to protect their historical values – construction elements, material, details and craftsmanship, among other things, to preserve the coherent expression of the historical environment.

Príspevek byl vypracován za podpory projektu NAKI DG 18P02OVV038 „Tradiční městské stavitelství a stavební řemesla na přelomu 19. a 20. století“.

Literatura

Martin EBEL. *Dějiny českého stavebního práva*. Praha, 2006.

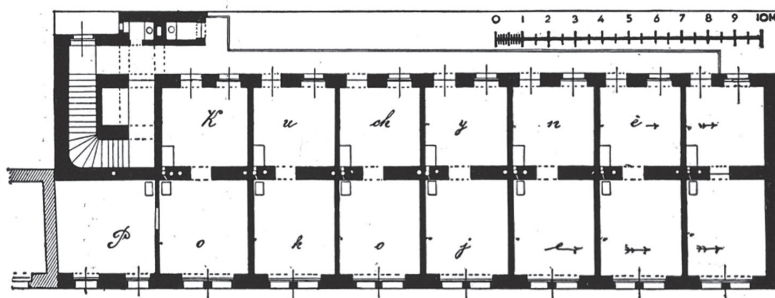
Pavel JANÁK. *Sto let obytného domu nájemného v Praze*. Styl, roč. XIII. Praha, 1933/1934.

Jan NIKLAS – František ŠANDA. *J. P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním*. Praha, 1865.

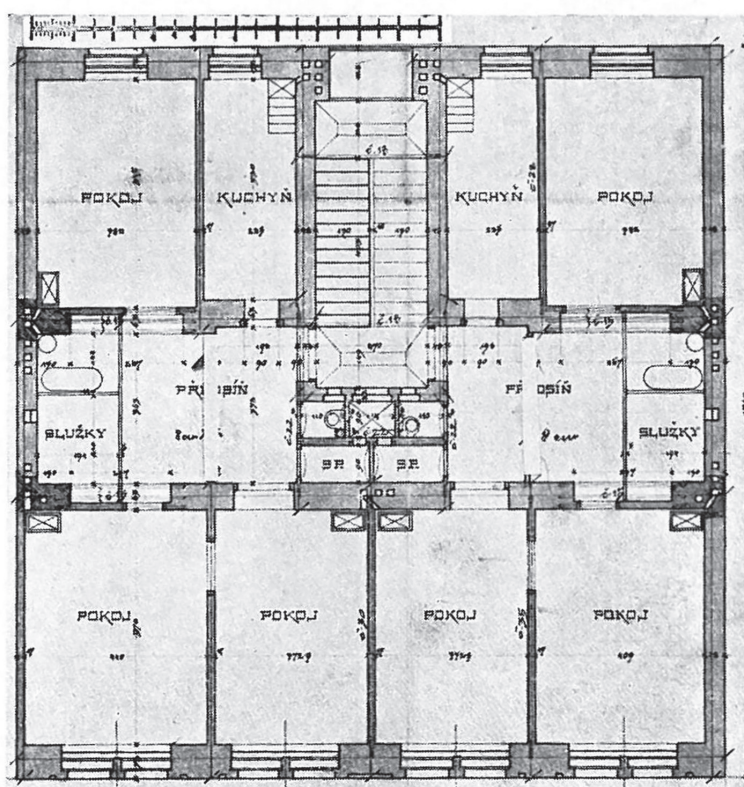
Jiří PACOLD. *Konstrukce pozemního stavitelství*. Díl I. Praha, 1890.

B. ZEYER. *Zednictví a stavitelství*. Praha, 1907.

Author's address:
Fakulta stavební ČVUT v Praze
Klara.Kroftova@fsv.cvut.cz

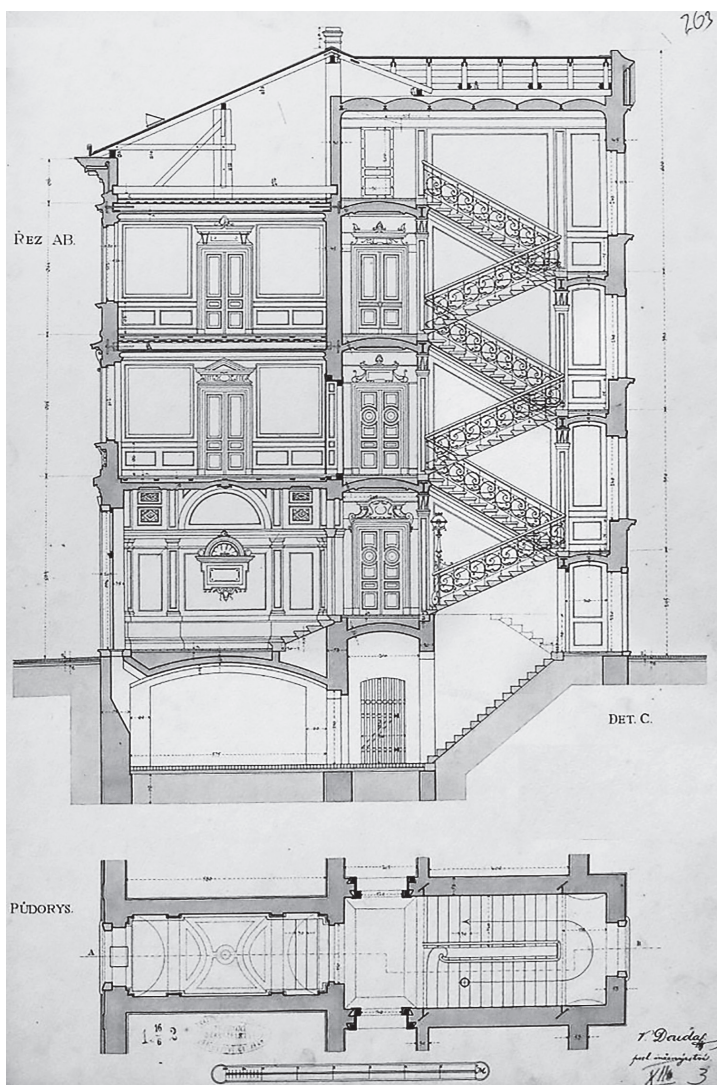

Čp. 27, Smíchov 1869

Čp. 360-II, Palackého nábřeží 1896

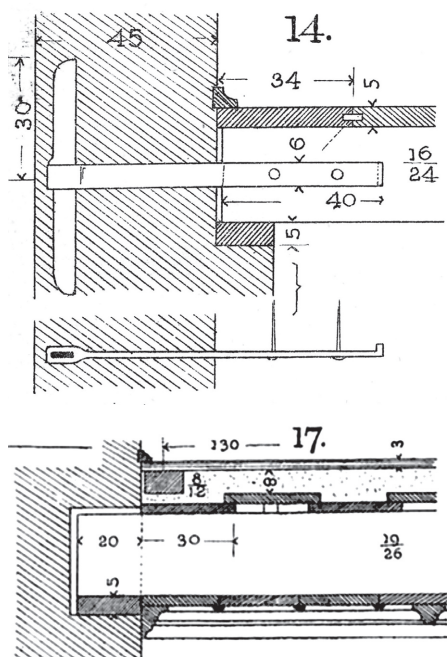
Obr. 1. Příklady dispozičního uspořádání městského nájemního domu ve 2. polovině 19. století: a) dvojtraktový pavlačový dům č. p. 27, Praha – Smíchov, 1869; b) trojtraktový schodišťový dům č. p. 360-II, Praha, Palackého nábřeží, 1896 (P. Janák, 1933).

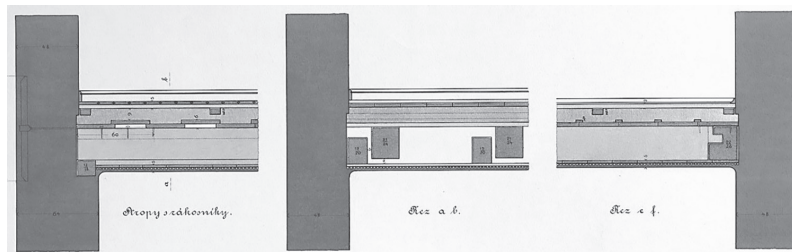
Obr. 2. Příčný řez bytovým domem, ze kterého je dobře patrné řešení stropních konstrukcí: v suterénu a na schodištových podestách jsou prostory zaklenuty (strop schodiště tvoří segmentové klenby do traverz, podesty schodišť mají segmentové klenby, chodby před byty zrcadlové klenby, vstup do domu kombinací dvou zrcadlových kleneb a valené s výsečemi, ve sklepě jsou segmentové klenby). Stropy v obytných podlažích jsou provedeny jako dřevěné trámové s omítaným podhledem (v příčném řezu není zcela zřetelné, že jsou ve stropu dva systémy trámů – horní nosoucí podlahu – tzv. stropnice, a dolní rákosníkové trámy nosoucí rákosový omítaný strop). (Archiv Národního technického muzea, Žákovská práce, ANTM_55_D6_231-269_038.)

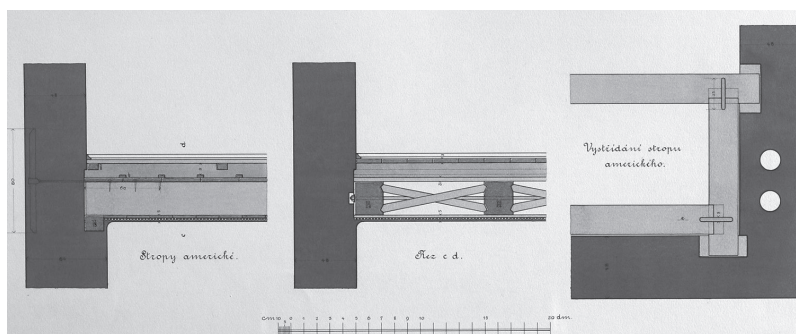
Obr. 3. Stropní konstrukce vstupu do velkého domu v Praze – Karlíně. Pomocí sloupů, velmi plochých segmentových pasů a ploch se zrcadlovými klenbami bylo možné vytvořit velmi vzdušný prostor. (Foto J. Škabrada)

Obr. 4. Řešení uložení nosného trámu, tzv. stropnice: a) pomocí odstavce; b) uložení do kapsy ve svislé konstrukci. (J. Pacold, 1890)

Obr. 5. Detaily dřevěného stropu s rákosníky. (Archiv Národního technického muzea, ANTM_65_63_5_030.)

Obr. 6. Detaily provedení amerického stropu. (Archiv Národního technického muzea, Žákovská práce, ANTM_65_63_5_030.)

Obr. 7. Dřevěný kazetový strop v síni na pražské radnici, Wilhelm Finger, 1865. (Archiv Národního technického muzea, ANTM_D8_55_365.)

Bohdana Divišová. *Francouzská nemoc v radách lékařů 16. století. Vznik a vývoj konsiliární literatury na příkladech francouzských, italských a německých představitelů medicíny*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2018, 184 s. ISBN 978-80-7422-587-1

Bohdana Divišová vystudovala historii a latinu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V současné době pracuje jako odborná asistentka na Ústavu dějin lékařství a cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Odborně se zabývá dějinami lékařství 16. a 17. století, lékařskými spisy Jana Marka Marci z Kronlandu a především pak osobními i dvorními lékaři Rudolfa II.¹

Historici dějin lékařství se ve svých pracích již tradičně zaměřili především na témata profesionalizace a institucionalizace léčebného pole, popisy významných vědeckých a lékařských pracovníků, kteří svými objevy přispěli k vědeckému pokroku, zdokonalení diagnostiky i terapie a překonání starých neodborných a alternativních léčebných prostředků. Bohdana Divišová se ale ve své knize vydala poněkud jiným směrem a rozhodla se analyzovat českému prostředí doposud méně známý typ pramene, a to lékařská konsilia. Interpretací možnosti tohoto pramene autorka demonstruje na příkladu syfilidy, která se během 16. století značně rozšířila a které byla v české historiografii kromě několika dílčích poznámek věnována spíše marginální pozornost.² Hlavní inspirací při práci s konsiliární literaturou představovalo dílo italských historiček Jole Agrimi a Chiary Crisciani *Les consilia medicaux*, vydané

¹ Bohdana DIVIŠOVÁ. Dobré rady pro zdraví. Lékařská konsilia rudolfinské doby. *Dějiny a současnost*, 26, 1004, č. 1, s. 15–18. TÁŽ. Jedenáct hezkých let v Praze. Vzpomínky lékaře Hippolyta Guarinoniho (1571–1654). *Dějiny a současnost*, 34, 2012, č. 9, s. 18–21; TÁŽ. Krátká zpráva Ottaviana Roveretiho (1556–1626), lékaře Rudolfa II. *Dějiny věd a techniky*, 48, 2015, č. 3, s. 151–173; TÁŽ. Nástin vztahu lékařství a filozofie; filozofie významných lékařů v našich zemích v 16.–17. století. In: *Historia – medicina – cultura: sborník k dějinám medicíny*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2006, s. 71–82; TÁŽ. Praha a Čechy ve vzpomínkách lékaře Hippolyta Guarinoniho. *Pražský sborník historický*, 41, 2013, s. 219–232; TÁŽ. Smrt, pitva a pražská balzamace vévody Jindřicha Julia Brunšvíckého, tajného rady císaře Rudolfa II. *Dějiny věd a techniky*, 50, 2017. č. 1, s. 47–64.

² Viz např. Bohdana DIVIŠOVÁ. Problematika syfilis očima lékaře Christophora Guarinoniho (1534–1604). *Dějiny věd a techniky*, 46, 2013, č. 2, s. 94–112; Karel ČERNÝ. Mezi Fracastorem, Fernelem a Helmontem: původ a dynamika vývoje epidemie syfilis v lékařské literatuře 16. a 17. století. *Česká dermatovenerologie*, 2, 2012, č. 1, s. 28–30; Emanuel VLČEK. Syfilis v Čechách. Paleontologické doklady výskytu v druhé polovině 2. tisíciletí. *Vesmír*, 75, 78, 1996, č. 2 [online, [cit. 1. 8. 2019]]. Dostupné z: <https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/1996/cislo-2/syfilis-cechach.html>.

roku 1994 v Lovani. Metodologickým východiskem se autorce staly především práce významného britského historika lékařství, Iana Macleana.³

V úvodu autorka definuje žánr konsiliární literatury a vymezuje jej vůči dalším typům lékařských spisů, jako byly např. *observatorio* (sledování zajímavého případu nemoci nebo léčby), *curiosa* (kuriozity), *mirabilia* (zázračná uzdravení) nebo konzultační literatura, jež byla typická pro 17. a 18. století a na rozdíl od latinsky psaných konsilií se vydávala ve vernakulárních jazycích. Konsilia byla značně rozšířená v průběhu 16. století, jednalo se o písemný popis konkrétního případu nemoci s navrženým postupem léčby. Většinou si jej vyžádal od nějakého odborníka lékař, který si se svým pacientem nevěděl rady. Celá diagnostika a terapie se tedy odehrávala na dálku, aniž by dotazovaný lékař pacienta kdy osobně viděl; spoléhal se přitom nejenom na své vlastní zkušenosti, ale rovněž na správný úsudek a pozorování tazatele. Bohdana Divišová během svého výzkumu prostudovala celkem 22 sbírek a sborníků konsilií od 15 slavných lékařů 16. století. Základem se jí stala italská konsilia, neboť historie tohoto typu literatury je spojována se severoitalskými univerzitami v Boloni a Padově, které byly tradičními centry studia lékařské vědy. Neméně důležité byly i francouzské fakulty v Paříži a v Montpellier, ovšem francouzské prostředí upřednostňovalo spíše ústní konzultace. Ve svém výběru autorka sáhla i po německy psaných konsiliích, protože celá řada zaalpských žáků studovala v zahraničí a následně se stala mediátory tohoto žánru. Samotná sonda do konsiliární literatury byla provedena tak, aby pokryla všechny dekády 16. století a vybraní autoři byli v různém stupni své profesní kariéry. Bohdana Divišová neopomíná podrobněji seznámit čtenáře s jednotlivými představiteli konsiliární literatury, mezi kterými se objevili i osobní lékaři Ferdinanda I., Maxmiliána II., Rudolfa II. a jeho mladšího bratra arcivévody Maxmiliána nebo Jindřicha II. z Valois a jeho manželky Kateřiny Medicejské.

Vzhledem k tomu, že konsilia byla v průběhu let vydávána ve formě sbírky či sborníku, vžila se jakási typizovaná podoba, která měla mít tři hlavní části – případ, návod na životosprávu a léčbu či medikamenty. Součástí měl být i podrobný popis pacienta, ale vzhledem k didaktickým a praktickým účelům byla tato část potlačena, konsilia tak představovala spíše depersonifikovaný případ konkrétní nemoci. Autorka se zaměřila především na okolnosti a důvody vzniku kolekcí, dedikace, počet konsilií, a otázku, byl-li editorem sám autor nebo nikdo jiný, neboť to svědčí

³ Ian MACLEAN. *Learning and the Market Place. Essays in the History of the Early Modern Book*. Boston, 2009; TÝŽ. *Logic, Signs and Nature in the Renaissance. The Case of Learned Medicine*. Cambridge, 2002; TÝŽ. *The Medical Republic of Letters before the Thirty Years War. Intellectual History Review*, 18/1, 2008, s. 15–13; TÝŽ. *Scholarship, Commerce, Religion: the Learned Book in the Age of Confessions, 1560–1630*. Cambridge – Harvard, 2012.

o formě sebe prezentace lékařů a v případě vydání jinou osobou mohlo docházet k druhotně zaneseným změnám. Nutno podotknout, že zatímco sborníky obsahovaly konsilia více autorů, sbírky shromažďovaly doporučení od jednoho lékaře, v důsledku čehož bylo jejich vydání značně složitější. Zajímavostí je, že žádného autora nenapadlo sestavit sbírku konsilií, která by se týkala pouze jedné choroby. Taková sbírka by ale jistě byla zajímavá nejenom pro samotné lékaře a studenty medicíny, kterým by poskytla ucelený pohled na konkrétní problémy, jejich diagnostiku a léčbu, ale i pro laickou veřejnost, resp. pro samotné pacienty.

V druhé části knihy se autorka dostává k tzv. francouzské nemoci, která je laické veřejnosti více známá pod pojmem syfilis. Tento pojem jako první použil italský lékař Girolamo Fracastoro⁴ roku 1530, nicméně tehdejší odborná veřejnost používala spíše výrazy *morbus galicus*, *lues venerea*, *lues gallica*, *morbus neapolitanus* nebo *morbus hispanicus*. Čtenář je krátce seznámen s raně novověkou fyziologií, patologií a historií syfilidy. Tato choroba byla ve své době skutečným zjevením, neboť nexistovala jednotná definice jejího původu a její charakter nabourával doposud převládající humorální patologii. Velmi záhy si ale lékaři uvědomili spojitost mezi nemocí a pohlavním stykem, v důsledku čehož se zrodila myšlenka přenosu z matky na dítě, či z kojné na dítě. Jak je známo, prvotní reakcí společnosti byly izolace a vyhánění nemocných a z přenosu podezřelých jedinců. Autorka nicméně vyvrací domněnku, že v důsledku šíření syfilidy docházelo k uzavírání nevěstinců a lázní, mnohem větší váhu přikládá náboženskému vlivu, neboť k obdobné praxi docházelo i v zemích, ve kterých nemoc nebyla tolik rozšířena.

Při samotné analýze se pozornost soustředila především na konsilia, ve kterých byla syfilida hlavní zdravotní obtíž, nikoliv pouhým vedlejším postižením. Z prostudovaných sbírek vybraných autorů vyplynulo zajímavé zjištění – i když se jednalo o nemoc značně rozšířenou, nebyla ve spisech nikterak silně zastoupena, ba naopak bylo to téma marginální. Na základě analýzy konsilií dospěla autorka k závěru, že v 16. století ještě nebyly příjice stigmatizujícím onemocněním, které by v očích společnosti ukazovalo na zvrácený životní styl postiženého jedince, a to navzdory tomu, že si lékaři byli jednoznačně vědomi přenosu této choroby pohlavním stykem. Ona stigmatizace se začala rozšiřovat až od 17. století. Další zajímavý závěr se týká terapeutických prostředků. Vedle běžně užívané dietetiky, purgace či baněk se v 16. století používalo především guajakové dřevo. Naproti tomu notoricky známá rtuť byla některými lékaři viděna jako drastický prostředek, který mohl ve vyšších

⁴ Girolamo Fracastoro (1478 – 8. srpna 1553) byl italský lékař, filosof, astronom a básník. Je autorem spisu *De contagione et Contagiosis Morbis* z roku 1546 a tvůrcem kontagiózní teorie. Tato teorie používala pojem semena choroby, což byly drobné částice, kterými se přenášely nemoci. Právě na základě kontagiózní teorie se zrodila myšlenka přenosu nemoci z člověka na člověka.

dávkách dokonce zhoršit zdravotní stav pacienta. K jejímu masovému rozšíření tedy došlo až ve století následujícím.

Unikátnost knihy spočívá především ve zpracování méně známého typu lékařských pramenů a představení jeho interpretačních možností i úskalí. Autorka se během výzkumu musela vypořádat s překladem raně novověkých, latinských textů, které doposud stály spíše stranou pozornosti tuzemských historiků. Rovněž využití sekundární literatury italské provenience není v oboru českých dějin lékařství úplně běžné. Podtitul publikace *Vznik a vývoj konsiliární literatury na příkladech francouzských, italských a německých představitelů medicíny* proto jednoznačně dokazuje hlavní zaměření Bohdany Divišové, kterým rozhodně nebyla problematika syfilidy. Sama autorka ovšem tento fakt nikterak nezastírá a konstatuje, že jejím cílem nebylo poskytnout čtenáři ucelené dějiny francouzské nemoci, kterou si zvolila především jako manifestační prostředek některých aspektů konsilií. Otvírá tak ve své knize badatelsky i čtenářsky velmi zajímavé téma, jež podněcuje k řadě dalších otázek, které rozhodně není třeba omezovat čistě na obor lékařské vědy. V návaznosti na stále populárnější metodologii dějin z pohledu pacienta, jejíž základy položil světoznámý britský historik Roy Porter,⁵ se můžeme ptát, jak svou nemoc vnímali sami nemocní a jak se jejich percepce změnila s ohledem na postupnou stigmatizaci onemocnění? Hrlo v úsudku společnosti nějakou roli genderové hledisko? Opomíjet bychom neměli ani kulturní rozměr nemoci, která se stala předlohou pro řadu dobových umělců. Vstupní bránou k promýšlení dějin syfilidy nám beze sporu může být právě monografie Bohdany Divišové.

ŠÁRKA CAITLÍN RÁBOVÁ

Soňa Štrbáňová. *Bohuslav Raýman. Vědec, vlastenec a Evropan*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky 1/2019. Praha, 2019, 297 s. ISBN 978-80-88018-23-0

K pozoruhodným osobnostem v dějinách naší přírodovědy bezpochyby náleží chemik Bohuslav Raýman (7. 12. 1852, Sobotka – 22. 9. 1910, Praha), ve své době vedoucí osobnost české vědecké komunity, zanedlouho však v širším povědomí již zapadlý; snad i kvůli radikálním změnám po novém politickém uspořádání po r. 1918. Recenzovaná práce tak zahazuje dlouho pocítovaný dluh české historiografie vědy vůči kdysi tak významnému koryfejevi naší vědy. Přitom autorka nezúžila svůj

⁵ Viz Roy PORTER. The Patients's View. Doing Medical History from Below. *Theory and Society*, 17, 1985, s. 175–198.

pohled jen na Raýmana, ale zabývá se i širšími souvislostmi jak jeho vědecké práce, tak veřejného působení.

Knihy je rozdělena do 14 kapitol, z nichž zde upozorním na ty stěžejního významu. Po popisu Raýmanových studií a sbírání zkušeností ve světě (kap. 1–3) se autorka soustředila na jeho učitelské působení na našich vysokých školách (kap. 4, s. 39–62). To bylo ztíženo ne vždy dobrými vztahy vůči tehdejšími vůdčími činitelům české chemie V. Šafaříkovi a B. Braunerovi, nicméně jeho vysokoškolské učebnice pak prokázaly, že Raýmanovo působení ve výuce i vědě je u nás průbojné a nepostradatelné.

Další kapitola (s. 63–88) hodnotí jeho vědecký přínos v oboru, kde prokazatelně přispěl k rozvoji fyzikální chemie a biochemie. Raýmanově organizační práci je věnována další kapitola (s. 89–130), kterou lze pokládat za jednu z nejdůležitějších v této knize. Jejím jádrem je pochopitelně analýza jeho činnosti v České akademii věd a umění (ČAVU), kde se stal sekretářem II. třídy a mimořádně se zasloužil o rozvinutí publikační činnosti instituce, vrcholem však bylo jeho zvolení generálním sekretářem celé ČAVU r. 1899. Autorka vyzdvihuje mimo jiné Raýmanovo převážně úspěšné usilování o proniknutí publikačních orgánů akademie na mezinárodní úroveň a jeho odpor proti nacionální omezenosti některých vlastenců-staromilců v našich vědeckých kruzích. Jeho zásluhou také začala akademie vydávat od r. 1895 svůj *Bulletin International*, zprvu sbírku souhrnů přijatých vědeckých prací, posléze i publikační platformu pro práce celé; šlo tedy o první mezinárodní vědecký časopis vydávaný u nás.

Velice závažné pro celou vědu v českých zemích bylo, že zde v Raýmanově osobě vystoupily ze stínu přírodní vědy, jež dosud pokulhávaly jak ve funkcích, tak před veřejností za vědami duchovními a lékařskými. Pro Raýmana samotného pak skutečnost, že se stal náhle fakticky vrcholným představitelem naší vědy, neboť prezident ČAVU architekt J. Hlávka byl zaměstnán jinou problematikou a organizační záležitosti vědy i její ideové a metodologické problémy přenechával vědeckým kruhům samotným. Jazykově utrakvistická Královská česká společnost nauk byla po založení ČAVU již zcela na vedlejší koleji.

Sedmá kapitola (s. 131–154) je věnována Raýmanovu úsilí o popularizaci vědy a jejích výsledků v širší veřejnosti, hlavní pozornost je zde pochopitelně věnována obnovení v tradici slavné Purkyňovy *Živy* r. 1891. Časopis řídil Raýman se spoluredaktorem fyziologem F. Marešem, jejich spolupráce však záhy uvízla na nepřekonatelných rozporech, týkajících se metodologických a filosofických základů přírodovědy: proti Raýmanovu empirismu a mechanicismu stál Marešův důraz na teorii a vitalismus. R. 1897 Mareš z *Živy* odešel a časopis pak řídil Raýman sám za pomoci B. Němce.

Sporu obou přírodovědců je věnována hlavní část další kapitoly (s. 155–171), pojednávající o Raýmanových polemikách a sporech (včetně jeho opatrného postoje v známých bojích o pravost rukopisů Královédvorského a Zelenohorského). Výše připomenutá velmi ostrá polemika obou přírodovědců, známá jako „spor o principie

přírodovědeckého poznání“ (termín F. Mareše, ten hovořil také o sporu o idealismus či realismus v přírodních vědách) se stala sledovanou a též pro mnohé laiky zajímavou záležitostí, do níž zasáhl dokonce T. G. Masaryk, v podstatě příznivě spíše pro Mareše, tomu to však bylo málo a ostře se poté vůči TGM ohradil. Její tematika se objevovala občas i později; autor této recenze rád vzpomíná na debaty, které vedl se S. Štrbáňovou, naše zprvu dosti protichůdná stanoviska se postupně sblížovala. . .

Velice cennou je kapitola 9: „Soukromí, rodina a přátelé“ (s. 172–215), která zpřístupňuje Raýmanův život i osudy jeho rodiny a potomků za použití dosud zcela neznámých dokladů, zpřístupněný autorce rodinou. Nelze zde poukazovat na jednotlivosti, toto barvitě panorama bohatě provázené dosud nepublikovaným obrazovým materiálem je prostě nutné přečíst, však také je z kapitol monografie nejrozsáhlejší. Nalezneme zde také přehled o Raýmanově provázanosti s domácími i zahraničními badateli.

Následující 10. kapitola líčí nejen náhlý konec poměrně mladého vědeckého koryfeje, ale i poměrně rychlé a velké zapomínání, jež se kupodivu projevilo v neochotě některých předních vědců hodnotit Raýmanovo dílo brzo po skonu tvůrce. To je pochopitelné, když uvážíme, že Raýman byl nucen rozhodovat v řadě dosti sporných záležitostí. V 11. kapitole hodnotí autorka Raýmanovu osobnost se snahou o objektivitu, nicméně zde se také podle mého soudu ne vždy zcela šťastně odráží její osobní zaujatost ve prospěch B. Raýmana, zejména pokud jde o hodnocení Rádlova posouzení a její horování pro Němcovo hodnocení, které se mi již vzhledem ke vzájemnému vztahu obou jeví jako značně nekritické, ba adorativní.

„Raýmanův odkaz české vědě a společnosti“ (název 12. kapitoly, s. 238–244) shrnuje výsledky celé obsáhlé monografie a zdůrazňuje 4 oblasti: zavádění moderních chemických oborů do výuky a výzkumu, popularizaci vědy, organizaci vědy (kde Raýmanova aktivita zanechala svou nejhlubší stopu) a rozvoj vědeckých styků na mezinárodní úrovni. V úplném závěru pak (s. 245) autorka píše: „Tato kniha chtěla být více než pouhou Raýmanovou biografií. Pokusila se ukázat přes prisma jeho osobnosti atmosféru české vědecké scény i společnosti epochy fin de siècle v její mnohotvárné podobě.“ To se skutečně podařilo a může to platit jako hlavní závěr recenze.

Posuzovaná kniha je svým zaměřením, zpracováním a výsledky, jakož i dokumentací vynikající, ba namnoze vzornou prací. Je obtížné jí něco vytkat, snad někdy přílišnou chválu, ba obdiv pro předmět práce, což autorka ovšem uznává a netají se tím, jak zřetelně píše v úvodu (s. 3–7); je třeba ovšem také přiznat, že není k osobnosti a činnosti B. Raýmana nekritická. Práce je bohatě dokumentována jak odkazy na literaturu, tak obrazovým materiálem, který je namnoze publikován poprvé (škoda, že technika reprodukce není dokonalejší). Knihu doplňuje chronologický přehled Raýmanova života a díla (s. 246–249), obsáhlý seznam literatury (bohužel jen s výběrovou bibliografií jeho publikací), seznam zkratk, rejstříky a obsah.

JAN JANKO

Soňa ŠTRBÁŇOVÁ. *Bohuslav Raýman – vědec, vlastenec a Evropan*. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 1/2019. Praha, Nadace Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, 2019, 298 s., 83 obr., 3 tabulky. ISBN 978-80-88018-23-0

Autorka knihy Soňa Štrbáňová poměrně detailně popisuje svoji cestu k Bohuslavu Raýmanovi, která trvala 40 let, tedy polovinu její profesionální kariéry jako historičky vědy, kdy se zabývala různými odbornými problémy, ale osobnost Raýmana se stala její zálibou. Autorka sama uvedla, že napsat jeho biografii byl pro ni mnohem složitější problém, než se zdál na počátku práce. Tehdy se domnívala, že má zvládnutou heuristiku a že stačí sednout si k počítači a psát. Měla k dispozici ohromné množství materiálů, které po desítky let shromažďovala a použila k psaní článků o Raýmanovi. Vybrat do knihy to nejdůležitější a nejzajímavější bylo velmi obtížné a podařilo se jí jen díky usilovné práci. Recenzent četl, event. recenzoval hodně biografii o vědcích, ale v žádné z nich se nesetkal s takovou důkladností a pečlivostí, jakou autorka knize věnovala. Obdivuhodný výkon! Kniha je cenná i tím, že reflektuje nejen Raýmana, ale též události v české vědě v době, v níž žil.

Štrbáňová knihu rozdělila do 14 kapitol, které vhodně nazvala. První tři kapitoly jsou o mladých letech Raýmana, narozeného v Sobotce roku 1852. Těžko lze něco kritizovat či doplňovat, jde o holá fakta. Po gymnaziálních studiích v Mladé Boleslavi se zapsal roku 1872 ke studiu chemie na české polytechnice v Praze, kde panovala konzervativní výuka bez experimentů. Hlavními profesory byli V. Šafařík a F. Štolba. Časem se seznámil a spřátelil s budoucím významným chemikem Bohuslavem Braunerem (1855–1935).

Na 10 stranách 3. kapitoly knihy autorka detailně popsala Raýmanovy zahraniční pobyty a cesty v letech 1874–1877. Bylo to dvouleté studium na univerzitě v Bonnu u profesora Kekulé. Zajímavé jsou tabulka o přednáškách a cvičeních, které si v Bonnu na filosofické fakultě zapsal, a předměty a učitelé, s nimiž byl ve styku. V Bonnu v té době působila elita německé chemie, takže lepší školu si Raýman nemohl zvolit. Doporučil mu ji konec konců i Šafařík. Po Bonnu následovala několikaměsíční stáž v Paříži u profesora A. Wuertze a stáž v pařížské laboratoři profesora Ch. Friedela. Stihl se podívat i do Belgie, Nizozemí a Anglie. Štrbáňová si položila otázku, za čí peníze Raýman v cizině žil; pocházel totiž z chudé rodiny. I tento problém pilná autorka částečně vysvětlila. Při odchodu z Bonnu mu Kekulé vystavil vysvědčení, v němž ho vychválil. Po návratu z ciziny se vrátil na polytechniku a stal se asistentem. Brzičko se na škole habilitoval pro organickou chemii.

Čtvrtou kapitolu Štrbáňová věnovala Raýmanovi jako pedagogu. Kapitola má několik podkapitol, je dlouhá (42 stran), ale není se čemu divit, vždyť se výuce na technice a univerzitě věnoval skoro 40 let. Autorka jde do detailů, proto je rozsah kapitoly

až příliš velký. Jsou v ní totiž i problémy vědecké, které Raýman řešil vedle přednášení. Podkapitoly jsou nazvány Docentura na české technice, Česká univerzita – klikatá cesta k profesuře a Raýmanovy učebnice. V této části knihy podává autorka obraz výuky chemie a chemické technologie na české technice, kde byl Raýman asistentem. Štrbáňová použila při psaní knihy nejznámější spisy o historii školy. Raýman jako soukromý docent nebyl honorován, honorovaným docentem se stal až šest let po habilitaci. Od školního roku 1883/1884 modernizoval výuku organické chemie a zařadil do osnov novum – praktická cvičení z organické chemie, která po třech letech rozšířil a naučil posluchače novým metodám. Učil současně i na české univerzitě, kde roku 1886 promoval na doktora filosofie. Po roce mu univerzita udělila docenturu. Raýman se v Praze snažil dohnat i ve výuce fyzikální chemie. Proto doplnil své přednášky o teoretickou chemii a výklady věnoval chemické vazbě, kinetice chemických reakcí a základům chemické termodynamiky. Studenti měli k dispozici jeho učebnici *Chemie theoretická*, v níž byl též výklad Mendělejevova periodického zákona. Raýman se necítil být tak silný ve fyzikální chemii, aby ji přímo učil, ale umožnil svému žákovi a asistentovi Otakarovi Šulcovi, aby se z ní na technice habilitoval. To byl Raýmanův šťastný tah.

Po různých peripetiích byl Raýman jmenován roku 1890 mimořádným profesorem. Šest let čekal na řádnou univerzitní profesuru. Jeden rok (1902/1903) byl děkanem české filosofické fakulty. Poněkud paradoxní je skutečnost, že na české technice skončil – i po desítkách let pedagogické činnosti – na pozici docenta. Jeho přednášky pokrývaly všechny obory organické chemie, z ní pak i biochemii. Pro studenty chemie na technice i univerzitě psal učebnice: první dvoudílná vyšla už roku 1881 (spoluautorem byl M. Nevole), v druhém dílu autoři na 100 stránkách pojednali o nové disciplíně, biochemii. Učebnice byla určena studentům české techniky. Další učebnicí byla *Chemie theoretická* vydaná v roce 1884. Dvoudílnou učebnicí doplnil Raýman roku 1895 a 1896 dílem třetím (*Cukry a sloučeniny příbuzné*). Jak šly jeho knihy na odbyt, k tomu Štrbáňová vybrala jeho článek z roku 1901, v němž napsal, jak jeho knihy leží ve skladech nakladatelství a čekají na čtenáře, některé již 20 let, během nichž už studovaly na technice i univerzitě desítky, možná stovky studentů chemie. To neměli ani tito studenti zájem o Raýmanovy knihy? Vždyť to byly v té době jediné české odborné knihy z oboru organické chemie. Dávali tito studující přednost studovat obor z cizích učebnic?

Pátá kapitola knihy (Badatelský přínos B. Raýmana) je středně dlouhá (26 stran s 10 obrázky) a je sepsána s cílem upozornit na nejzajímavější Raýmanovy výsledky. U Raýmana se vše točilo kolem organické chemie teoretické i praktické. Na technice se zprvu účastnil na pracích z anorganické a analytické chemie (společné práce s profesorem K. Preisem). Od roku 1886 se soustředil na chemii sacharidů. Tuto tematiku po třech letech opustil. Štrbáňová se snaží nalézt důvod, proč tak učinil. Recenzentovi se zdá jako nejpravděpodobnější zahraniční konkurence a špatné

podmínky pro výzkum v Praze. Raýman nabídl spolupráci kolegovi z Bonnu E. Fischerovi, k ní však nedošlo. Vědecké styky Štrbáňové se zahraničními vědci jí pomohly získat korespondenci Fischer – Raýman až z univerzitní knihovny Kalifornské univerzity. Po krátké pauze se Raýman znovu zabýval cukry. V publikacích byl uváděn vždy jako první autor, což bylo tehdy běžné; bylo tomu tak i v případě prací O. Šulce.

Počátkem 90. let přešel Raýman ke kvasným procesům. Nové práce publikoval s profesorem K. Kruisem. Štrbáňové neušel Kruisův názor z roku 1897 na pojetí mikroorganismů, údajně o desítky let dříve, než je přijala světová biologie.

Podle nedávno objevené korespondence si Raýman vyměnil několik dopisů s věhlasným polským chemikem K. Olszewskim a navrhl mu, aby analyzoval plyny vyskytující se v surové ropě a hledal v nich možná přítomné helium. Pro autorku je Raýmanův odklon od tematiky, kterou v 90. letech přednostně studoval, poněkud překvapivý a vysvětluje jej.

Raýman má zásluhy na založení české fyzikální chemie v osobě O. Šulce. Společně práce Raýmana a Šulce v podstatě celé vypracoval Šulc, ale Raýman byl vždy první autor, což byla tehdejší běžná praxe (šéf a podřízený), uplatňovaná v některých vědních oborech dosud.

Šestá kapitola (Předpolí české vědy: za vědu národní i mezinárodní) je rozsáhlá (42 stran se 14 obrázky). V jejím úvodu Štrbáňová zdůraznila fakt, že vědecká a technická inteligence se sdružovala do profesionálních a vědeckých spolků, které vydávaly specializované časopisy, poskytovaly členům informace o nových vědeckých a technických poznatcích a další činnosti. Raýman byl členem několika společností (spolků), výrazně se uplatnil jako člen výboru chemické společnosti (Spolek chemiků českých). Roku 1885 vydal Spolek první číslo Listů chemických, jichž byl spoluredaktorem. V 90. letech došlo ve Spolku k rozkolu, na který Raýman reagoval r. 1894 vystoupením. Všechna fakta o krizi organizovaných českých chemiků byla už publikována a netřeba je opakovat. Štrbáňová se však přesto o nich letmo zmínila.

Česká chemická věda se díky účasti českých chemiků na kongresech a jiných setkáních dostávala postupně do povědomí v Evropě. Počátkem 90. let došlo v české společnosti k velké události: byla založena Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění císaře Františka Josefa I (dále ČAVU). O její založení se zasloužil hlavně architekt Josef Hlávka, který ji financoval. Založení Akademie bylo iniciováno vzedmutým češtvím hlavně intelektuální části české společnosti. Prezidentem Akademie se stal J. Hlávka. Císař měl právo jmenovat třetinu členů, ti pak dovolili členy do tří tříd. Raýman byl zvolen do Akademie hned v roce 1890 a stal se sekretářem II. třídy matematicko-přírodovědné. Byl jím až do své smrti. Z titulu sekretáře II. třídy byl členem různých komisí Akademie. Vrcholem Raýmanovy kariéry v Akademii byl post generálního sekretáře Akademie (od r. 1899), který si udržel až do roku 1910, kdy zemřel. Přitom dvakrát (r. 1907 a 1908) oznámil svoji rezignaci na generálního tajemníka, ale vždy jím zůstal. Stal se manažérem vědy velkého formátu. Ve II. třídě Akademie

zařídil zvolení 14 přespolních (zahraničních) vědců členy ČAVU. Byli mezi nimi slavní chemici D. I. Mendělejev, K. Olczewski, W. Ramsay, E. Ch. Hansen, N. N. Bekeťov, M. Curie-Skłodowska a další. Jmenování přespolních členů byl důležitý faktor mezinárodních styků Akademie s cizinou. Mezi přespolními členy chybí slavný Kekulé. I na tuto záhadu hledá Štrbáňová vysvětlení. K dispozici má korespondenci Raýman – Kekulé, podle níž si Kekulé velmi přál stát se Kekulé ze Stradonic, což mu umožnil německý císař Vilém II.

Sedmá, středně velká kapitola (24 stran s 6 obrázky), nazvaná poněkud povzneseně (Národ náš po vzdělání touží), je o českých institucích a vědeckých časopisech, tedy o české univerzitě, kde Raýman působil jako pedagog. Na filosofické fakultě zavedl přednášky, na které měla přístup široká veřejnost. Ve svých přednáškách seznamoval publikum s dějinami a teoriemi vědy. Extenze univerzity pokračovala na přelomu staletí a byla celkem úspěšná, jak ji líčí autorka.

O šíření vědeckých poznatků se staraly vědecké i popularizační časopisy, o což se Raýman zasloužil nemalou měrou. Nebyl sám, komu šlo o vzdělávání českého národa. Tak např. T. G. Masark založil brzy po příchodu do Prahy revui Atheneum jako komunikační platformu pro kritickou reflexi české i cizí literatury ze všech vědních oborů. Raýman v letech 1885–1891 redigoval Listy chemické, ve kterých uveřejnil desítky informací z chemie a publikoval některé své vědecké práce. Byl též dva roky redaktorem České revue. Spolu s profesorem fyziologie F. Marešem vzkřísili vydávání časopisu Živa.

Raýman se zúčastnil v 80. letech příprav k vydávání české encyklopedie, známé jako Ottův slovník naučný. Byl koordinátorem pro obor chemie, pomáhal ve výběru vhodných spolupracovníků a pod šifrou Rn autorem mnoha hesel.

Osmou kapitolu Štrbáňová nazvala Polemiky a spory. Je pochopitelné, že Raýman jako vědec měl spory s kolegy z oboru. První čistě vědecký spor měl s profesorem A. Bělohoubkem už v roce 1883. Vážnější byl spor táhnoucí se od konce 80. let. Šlo o vhodný zdroj vody pro Prahu. Analýzy vody z Lahovic, vyhlédnutého zdroje vody, provedl Bělohoubek a výsledky publikoval v Listech chemických. O výsledcích informoval veřejnost tisk, podle kterého voda byla závadná. Bělohoubek uvedl totiž i stopová množství ve vodě obsaženého amoniaku. Vodárenská kancelář požádala Raýmana o dobrozdání Bělohoubkových analýz. Raýman odpověděl, že množství amoniaku jsou tak malá, že neovlivňují kvalitu pitné vody. Bělohoubek hájil svůj názor a výsledky analýz v Časopisu pro průmysl chemický a spor pokračoval až do roku 1892.

Sporu o pravost Rukopisů se účastnil Raýman jako skrytý poradce Gebauera a Masaryka. Štrbáňová v recenzované knize se vyjádřila k faktu, proč se Raýman choval anonymně: důvod mohl být osobní, Raýman zvažoval svoji budoucí vědeckou kariéru.

Neanonymně vystupoval ve sporu o principie přírodovědeckého poznání. Vyhrotil se ve spor Raýman – Mareš. Spor se účastnili další přírodovědci a filosofové, např. Masaryk. Autorka knihy popsala Raýmana jako polemika mj. pracemi českého historika vědy J. Janka a udělala dobře.

Rozsáhlá 9. kapitola (42 stran s 24 obrázky) je o Raýmanově soukromí, rodině a přátelích. Štrbáňová uvádí, že k tomuto tématu nemá dost materiálů, takže kapitola je poskládána z některých základních faktů a drobných detailů.

Raýman uzavřel manželství v květnu 1885 s Bertou Schoblovou. Postupně se manželům narodili synové Bohuslav (1886), Miloš Mikuláš (1889) a Radim (1902). Raýmanova rodina bydlela až do roku 1891 na Smíchově, potom na Malé Straně. Otec synů byl natolik zatížen funkcemi pedagogickými i společenskými, že se rodině věnoval málo. Výchovu dětí musela zvládat matka Berta. Jedině o letních prázdninách byla rodina pospolu na letních bytech v okolí Prahy, často s rodinou Raýmanova přítele K. Kruiše. Raýman byl často zván na Hlávkův zámek v Lužanech, kde se scházela elita národa (vědci, umělci, literáti atp.). Nejstarší syn Boža byl zřejmě v mládí duševně nemocný, ale nakonec napodruhé maturoval na smíchovském gymnáziu. Čím se živil, není jasné, ví se, že podlehl mysticismu a vydal dokonce roku 1920 knížku (brožuru). Údajně byl zaměstnán v ČTK a v Ruské telegrafní agentuře v Praze. Roku 1928 se zapsal na přírodovědecké fakultě ke studiu chemie. Stal se svým věkem nejstarším žákem profesora Heyrovského. Získal titul RNDr. Poté studoval 7 semestrů na lékařské fakultě, ale studia lékařství nikdy nedokončil. Ví se, že chemií ani medicínou se nikdy neživil. Byl dvakrát ženatý, z druhého manželství pochází Božův syn Bohuslav (1944–1970), který emigroval do Švédska, kde ho otec Boža navštívil a kde Boža také v roce 1970 zemřel.

Druhý Raýmanův syn Miloš nebyl tak problematický jako Boža a byl otci zřejmě nejbližší svým vztahem k vědě. V dětství a mládí jej zajímala geologie. Po maturitě studoval medicínu a získal titul MUDr. v roce 1913. Provozoval zubní ordinaci. Jeho zálibou se stala egyptologie a archeologie. Žil s rodinou v Praze a zemřel roku 1970.

Se třetím synem Radimem neměl Raýman žádné potíže, protože Ráďa v sedmi letech osiřel. Od dětství toužil stát se námořním důstojníkem, a proto zkoušel studovat na námořních školách rakousko-uherských, ale studia mu nešla. Roku 1923 se imatrikuloval na české lékařské fakultě, kde po 6 letech promoval. Informace, které Štrbáňová v knize o Radimu uvedla, jsou doloženy důvěryhodnými materiály. Z nich lze vyčíst, že Ráďa se v roce 1932 oženil a měl jednu dceru, narozenou r. 1938. Politicky se ve 30. letech hlásil k české radikální krajní pravici, pod pseudonymem vydával své články ve fašistickém časopisu Obrana národa. Svě přesvědčení zveřejnil roku 1940 v brožuře Relativita a revoluce, falešnost demokratických a liberálních idejí a přál si vládce pevné ruky. Podle autorky byl Ráďa zřejmě za protektorátu a ještě do r. 1948 vězeňským lékařem v pankrácké věznici.

Rayman nebyl jedináček, měl několik sourozenců. Teprve nedávno získala autorka různé materiály o Janu Raymanovi, bratru Bohuslava Raymana, lékárníkovi ve slovenské Stupavě. Jan studoval v Praze na filosofické fakultě dva roky (1874–1876) farmacii. Po studiích pracoval v Rakousku. Lékárnu ve Stupavě získal od svého švagra J. Kittela. V rodině Jana se narodilo několik dětí, mezi nimi syn, který vystudoval v Budapešti chemii. Pravnuk Jana z Pětikostelí (Pécz) poskytl Štrbáňové řadu informací o této větvi Raymanovy rodiny. Autorka nadšeně píše o výborné spolupráci s Jánošem Raymanem.

Jen stručně se zmíníme o Raymanových českých i zahraničních přátelích. K nim patřil hlavně v mladých letech B. Brauner, pozdější profesor české univerzity (2,5 stran). V pozdějších letech oba zahltila pedagogická, vědecká a organizační práce. Po otevření nového Chemického ústavu české univerzity se o tři roky mladší Brauner stal nadřízeným Raymana na Albertově, ale to nemělo valný vliv na jejich vztah. Velkým přítelem Raymana byl Jan Sommer (1853–1929), po jeho smrti byl rádcem paní Raymanové v mnoha záležitostech. Rayman se přátelil s matematiky bratry Weyrovými, kolegou Kruisem, mladým B. Němcem a dalšími, většinou jeho kolegy. Velice si vážil přátelství s J. Hlávkou, J. Gebauerem a T. G. Masarykem. Z cizinců jeho přáteli byli A. Wurtz, Ch. Friedel a indický chemik A. Chattopádhayam, známí z bonnského Raymanova pobytu. Štrbáňové se zdá jeho korespondence s Indem důležitá (v knize je o ní 5 stran); je zajímavá, ale nicneříkající k dějinám české vědy.

Desátá kapitola (Závěr života, zapomnění a návrat) má 10 stran se sedmi obrázky. Podle B. Němce měl Rayman v době, kdy vykonával funkci generálního sekretáře Akademie, potíže se srdcem, byl totiž v trvalém stresu. Lékaři doporučovali klid, ale Rayman tento pokyn nerespektoval a tvrdě dál pracoval. Navíc se trápil školními neúspěchy syna Boži. Při schůzi Hlávkovy nadace 21. září 1910 ho postihla mozková mrtvice, které druhý den doma podlehl. O smrti a pohřbu zesnulého obsírně referovaly Národní listy. Je to téměř neuvěřitelné, a autorka to zdůrazňuje, že Česká chemická společnost pro vědu a průmysl v Chemických listech neinformovala čtenáře o Raymanově smrti a pohřbu a neuveřejnila nekrolog. Přitom byl čestným členem Společnosti. Podivně se tehdy zachoval Raymanův žák E. Votoček, který nevyhověl žádosti prezidenta Akademie napsat nekrolog. Vymluvil se na svou nemoc. Po Raymanově smrti se objevilo mnoho nekrologů, ale brzy o něm nastalo na desítky let ticho (až na malé výjimky). I hrob Raymanův na pražských Malvazinkách postupně pustl, ani rodina neměla zájem o něj pečovat. V roce 2010 byl hrob upraven.

Zájem o velkého vědce a organizátora vědy se pomalu měnil, o Raymanovi se začalo psát (M. Teich, S. Štrbáňová, J. Janko). Nezapomněli na něj však jeho rodáci v Sobotce. K plnému návratu na chemickou scénu došlo až v roce 2009, kdy byl k počtě Raymana zorganizován seminář.

Jedenáctá kapitola je o Raymanovi jako osobnosti (10 stran s 2 obrázky). Štrbáňová konstatuje, že jeho soukromým i veřejným životem prospupovala věda. Události

jeho života nelze vyčíst z jeho publikací a materiálů o ČAVU, lze použít jen osobní svědectví lidí, kteří mu byli blízcí nebo s ním spolupracovali. Tato svědectví jsou v Raýmanově korespondenci. Ke svědkům tohoto druhu patřili chemici J. Baborovský a B. Brauner, E. Rádl, novinář J. Neruda a další. Autorce neunikl ani Raýmanův článek o božství (Živa 1908).

Dvanáctá kapitola (Raýmanův odkaz české vědě a společnosti) je krátká, jen sedmistránková. Podkapitoly napovědí, jak Štrbáňová Raýmana otaxovala. Rozdělila jeho činnost a z ní vyplývající odkaz na zavádění moderních chemických oborů do výuky a výzkumu (zejména biochemie) a na důležitost popularizace vědy. Snahou Raýmana bylo českou vědeckou instituci (ČAVU) z národnostních pozic pozvednout na učenou společnost evropského typu. K tomuto cíli byl zaměřen i Bulletin international s resumé prací českých matematiků a přírodovědců, který redigoval od r. 1894.

Třináctá kapitola je epilog. Štrbáňová s otazníkem znovu píše o zapomenutém Raýmanovi a o důvodech, které vedly k zapomenutí. Uzavírá epilog návrhem umístit na domě, kde Raýman žil a zemřel (Malostranské nábřeží č. 3), pamětní desku.

Pro čtenáře knihy bude kapitola 14. (Chronologie života a díla B. Raýmana) výběrnou pomůckou.

Dalšími částmi knihy jsou soupis použité literatury, výběrová Raýmanova bibliografie, souhrn a resumé, seznam použitých zkratk, důležitý jmenný rejstřík s přílohou o přibuzenstvu Raýmana. Pochopitelně Štrbáňová uvedla archivy, které jí poskytly materiály. Zbytečné se recenzentovi jeví úryvky oficiálních posuzovatelů knihy – ty by patřily na obálku knihy a tu publikace nemá. Posledních sedm stran textu je anotace na publikace vydané Národohospodářským ústavem J. Hlávky.

Recenzentův závěr: knihu Soni Štrbáňové upřímně doporučuji všem zájemcům o životopisy vědců najmě českých. Je skvěle napsaná, čtivá a místy se čte jako detektivka. Podává obraz vědce a výběrného manažera vědy Bohuslava Raýmana.

JIŘÍ JINDRA

Ernst Haeckel. *Ausgewählte Briefwechsel. Historisch-kritische Ausgabe. Band 2: Familienkorrespondenz August 1854 – März 1857.* Franz Steiner Verlag, 2019, 653 s., ISBN 978-3-515-11655-8.

Na knižním trhu – zejména v německy a anglicky mluvících zemích – nacházíme řadu publikací týkajících se významného, ale i kontroverzního německého lékaře a zoologa Ernsta Haeckela (1834–1919), které představují nejen jeho život a dílo, ale především nesmírnou angažovanost při prosazování darwinismu. Haeckelův vědecký

a světonázorový postoj, odrážející se v korespondenci s rodinnými příslušníky, přáteli či kolegy, nám také není představen poprvé. Poukaz na studium korespondence jako jednoho z důležitých vědeckých pramenů – a také její částečné zveřejnění – provázal již v minulosti některé publikační aktivity Ernst Haeckel Haus, Institutu pro dějiny medicíny, přírodních věd a techniky (dnes Institut pro výzkum zoologie a evoluce), který je součástí Friedrich Schiller Universität v Jeně. V domě, kde institut sídlí, žil Ernst Haeckel od roku 1883 do své smrti a zde se také nachází archiv a muzeum přibližující jeho život a vědecké působení. Doposud zveřejněné dopisy však měly pouze výběrový charakter, i když zajisté umožňovaly pochopit Haeckelovu vědeckou argumentaci, která se odráží v jeho obsáhlém díle, z osobní perspektivy. Nicméně 2. díl vybrané Haeckelovy rodinné korespondence z období srpen 1854 – březen 1857, který je podkladem pro tuto recenzi, nám – vzhledem k množství zveřejněných dopisů za poměrně krátký časový úsek – umožňuje vhléd podstatně hlubší. Jedná se totiž o korespondenci z doby, kdy Haeckel absolvoval – po třech semestrech studia medicíny na univerzitě ve Würzburgu – letní semestr v Berlíně a poté pokračoval zase ve studiu ve Würzburgu. Obě studijní místa měla pro Haeckelův další osobní a profesní vývoj zásadní význam, neboť se jedná o období, ve kterém se vlivem intenzivní konfrontace s jeho učiteli a spolužáky začalo do velké míry pevněji utvářet jeho monistické světonázorové přesvědčení. Tato Haeckelova cesta byla zpečetěna setkáním s Darwinovým dílem *On the Origin of Species* v roce 1859. Ne bez významu byly pro Haeckela také cesty vykonané během korespondenčního období, neboť díky výrazným botanickým a zoologickým impulsům, pro Haeckela tak důležité možnosti moci vnímat celek přírody o samotě či také v přítomnosti dalších vlivných osobností, se jeho světonázorový postoj nemálo formoval.

Obsáhlá recenzovaná kniha čítající 653 stran byla vydána v rámci dlouhodobého projektu podporovaného Unii německých akademií věd, který je v rámci Německé akademie přírodních věd Leopoldina – Národní akademie věd uskutečňován právě ve spolupráci s již zmíněným Ernst Haeckel Haus v Jeně. Tento projekt si klade za cíl vytvořit do roku 2037 on-line databázi veškeré Haeckelovy korespondence a v tištěné podobě vydat 25 svazků korespondence vybrané. První díl z této řady vyšel v roce 2017 a předložil Haeckelovu rodinnou korespondenci z let 1839–1854, jejíž snahou bylo přiblížení doby Haeckelových gymnaziálních studií, tedy dobu odrážející liberální protestantské rodinné prostředí či jeho ranou botanickou činnost. Další částí prvního svazku byla Haeckelova reflexe prvních třech semestrů studia medicíny ve Würzburgu a konfrontace s jeho významnými učiteli, mezi které patřili zejména Albert von Kölliker či Rudolf Virchow.

Recenzovaná kniha je druhou a prozatím poslední doposud vydanou z této edice a navazuje – jak časově, tak tematicky – na svou předchůdkyni. Vydavatelé ji opatřili rozsáhlým úvodem, ve kterém je stručně představena zařazená korespondence, precizně editovali a vybrali zveřejněné dopisy a také vytvořili cenný poznámkový

aparát představující v dopisech Haeckelem uvedené osobnosti či osvětlující tematizované a pro nezasvěceného čtenáře nejasné souvislosti. Součástí svazku je také ne příliš rozsáhlý obrazový materiál (29 stran), dokreslující víceméně Haeckelovu botanickou či výtvarnou činnost uskutečňovanou během jeho cest. Zajímavostí je, že Haeckelovy dopisy představovaly jakési deníky, které byly po příchodu rodičům a po přečtení posílány dále bratrovi či poskytovány příbuzným. Ernst Haeckel si byl vědom jejich dokumentační hodnoty a v dopisech samých vyzýval k jejich uchování či upozorňoval na jejich deníkový charakter. Dopisy adresované zejména rodičům (Charlotte Haeckel a Carl Gottlob Haeckel) a zčásti bratrovi (Karl Haeckel) či dalším příbuzným tak představují možnost nahlédnout do podnětných zákoutí Haeckelova osobního života a jsou významným doplněním k jeho skutečným deníkům, které si psal v době, kdy žil v Berlíně u rodičů a nebyl tak motivován k dopisním formám reflexe. Doba berlínského studia je však v dopisech z Würzburgu Haeckelem pozitivně reflektována, a to především v souvislosti s významným berlínským učitelem, lékařem, fyziologem a srovnávacím anatomem Johannesem Müllerem (1801–1858). Díky Müllerovi se Haeckel zčásti odklonil od své výsostné botaniky a probudila se v něm láska k zoologii, konkrétně k mořským organismům, která ho provázela po celý život. S Johannesem Müllerem se Haeckel setkal také na zoologické výpravě na ostrov Helgoland a reflexe této cesty je tématem jedněch z prvních publikovaných dopisů. Haeckelovy popisy jsou zajímavé nejen z důvodu vědeckého, neboť během této cesty nashromáždil materiál, který se stal základem jeho zoologické sbírky, ale za pozornost stojí také sledování jeho tendence ke komplexnímu chápání přírodních věd. Možnost zabývat se přírodou a přírodními vědami pro něj nepřestala být lákadlem po celou dobu dalšího studia medicíny a opětovně je ve zveřejněných dopisech zdůrazňována jejich výjimečnost.

V Haeckelových dopisech se často objevuje srovnávání velmi náročného studia medicíny (přesný přehled přednášek, seminářů a kurzů, které Haeckel týdně absolvoval, editoři také zveřejňují) se studiem vysněné přírodovědy a s tím spjatý nářek nad nemožností věnovat se zoologii, botanice a tím také mikroskopickému studiu: „Jak rád bych si vážně a důkladně osvojil četné vědy a umění, které tvoří komplex přírodních věd...“ (dopis ze dne 17. 6. 1855), bohužel mu však na zmíněné studium nezbýval téměř žádný čas. Tímto vnitřním rozporem Haeckel během studia medicíny studia velmi trpěl, někdy hovoří o „nenáviděném studiu“, které mu znemožňuje kráčet cestou srdce. Později našel v medicíně částečné zalíbení, do této doby však toto studium považoval za čistě pragmatický počín, který mu má v budoucnu umožnit uskutečnit vysněnou cestu do tropických zemí: „Nadějná myšlenka na budoucí cestu do tropů jako cíl všech mých přání, jako vlastní poslání mého života a pevná naděje, že mě jednou moje niterně milovaná příroda nenechá ve štychu a umožní mi bohaté uspokojení a s tím související nejvyšší radost na zemi. Je mi to útěchou v situaci, kdy se musím odvrátit od své přirozené inklinace a zabývat se

úplně jinými věcmi, které jsou mému nitru podstatně vzdáleny. Tato utěšující myšlenka na radostnější budoucnost mi dává dostatečnou odvahu zakousnout se odvázně a svěže do Asklépiova jablka“ (z dopisu ze dne 17. 5. 1855).¹

Haeckelovo vnitřní naladění se z velké části proměnilo vlivem jeho „velkého učitele“ ve Würzburgu, Rudolfa Virchowa. Po absolvování jeho několika přednášek a kurzů týkajících se zejména mikroskopické patologie Haeckel dokonce letmo připouští možnost profesního odklonu od své milované přírodovědy: „Kdyby mne k zoologii a botanice, kterým jsem stále věrný, nepojila tak velká láska, zvolil bych si především patologickou anatomii, zejména však histologii“ (dopis ze dne 2. 2. 1856). Jeho nadání a zaujetí pro patologii nakonec našlo otisk v konkrétní činnosti, neboť od 23. 4. 1856 do začátku září stejného roku působil jako Virchowův asistent v Patologicko-anatomickém ústavu. Virchow byl vůči Haeckelovi vždy „velmi milý a přátelský“, avšak také „uzavřený a opatrný“, proto měla jejich spolupráce spíše formální než přátelskou povahu. Také tato skutečnost byla důvodem, proč se Haeckel nakonec od patologie odklonil a našel přímou cestu zpět k zoologii. S tím souviselo i dokončení studia medicíny v březnu 1857 u Johanneše Müllera v Berlíně. Opakovaná přítomnost tohoto významného přírodovědce v Haeckelových dopisech je také pro pochopení jeho celostního přírodovědného přístupu nesmírně důležitá, neboť skrze Müllera byl Haeckel intenzivně konfrontován také s naturfilosofií, která byla vedle darwinismu – u Haeckela se jednalo především o goethovskou naturfilosofii – druhým velkým inspiračním zdrojem pro jeho nauku (odkaz na Goethův život a dílo se v Haeckelových dopisech objevují opakovaně).

V rámci jednotného přírodovědného světónázoru, který je Haeckelem tematizován od 70. let 19. století a svého vrcholu dosahuje na přelomu 19. a 20. století, není rozdíl mezi živou a neživou přírodou, hmotou a duchem, bohem a přírodou, přičemž organismus je výsledkem neuvěřitelně dlouhého vývoje dějin. Podobnou konkrétní charakteristiku haeckelovského monismu v dopisech ještě samozřejmě nenalezneme, ale zajímavé je sledovat cestu k tomuto světónázoru, jejíž úsek je velmi důležitý právě ve sledovaném období. V dopisech je však opakovaně explicitně tematizována touha po komplexním pochopení přírodních věd a odpor vůči obecnému a povrchnímu vědění. Promlouvá z nich také jeho velká přísnost k sobě samému, neboť v době cestování či studií dodržoval pevný denní režim, který mu umožnil zvládat vytyčené penzum povinností.

V souvislosti s náboženstvím, naturfilosofií a rozvojem přírodních věd Haeckel v jednom z dopisů upozorňoval na skutečnost, že se Johannes Müller nikdy nevyjádřil k otázce „nové přírodovědy“, tedy materialismu, a „tajuplně“ k tomuto

¹ Cestu do tropických zemí – do Indie a na Cejlon – nakonec Haeckel uskutečnil až v letech 1881–1882.

tématu mlčí – právě ve srovnání s Rudolfem Virchowem či Carlem Vogtem, kteří se k materialismu přímo hlásí. Haeckelův postoj k materialismu je zpočátku plný neklidu a rozporuplnosti, a to hlavně při živé konfrontaci se spolužáky. Jeho velmi niterné a osobní reflexe, které byly součástí dopisů rodičům, obhajují nejen odkazy na křesťanské pojmání duše, ale i nutnost boží přítomnosti v těžkých životních situacích. Dopisy tím nabízejí možnost nahlédnout jeho argumentační ideový základ vycházející ze silné rodinné protestantské tradice, která je však díky proudu nové materialistické přírodovědy lehce otřesena. Ač Haeckel v dopisech rodičům neopouští rodinnou tradici, snaží se nalézt propojení mezi náboženským a vědeckým světem. Na tyto úvahy reaguje především jeho otec a často tak vzniká korespondenční rozhovor, ve kterém se snaží Carl Gottlob Haeckel posílit a upevnit víru svého syna a uchránit ho tak před přijímáním materialistických pozic. V této souvislosti je zajímavé, že se Ernst Haeckel i v rámci svého pozdějšího výrazného světonázorového působení proti materialismu vymezoval a označoval sám sebe – v tradici spinozovsko-goethovské – za panteistu. Otec synovi píše o nutnosti „hluboké vnitřní sounáležitosti mezi bohem, přírodou a člověkem“ a vyjadřuje názor, že zkoumání přírody by mělo člověka činit stále zbožnějším. Proto je pro něj nepochopitelný studený obdiv přírodních zákonů ze strany materialistických přírodovědců. Pro Ernsta Haeckela patří materialismus pouze do oblasti „věděni“ a jedinou „záchrannou kotvu“ nakonec přece jenom představuje křesťanská víra, ve které je možné nalézt „útěchu a mír“. Ve srovnání s touto díkci je potřeba znovu zdůraznit, že se jeho argumentační rovina v pozdějších letech – při vehementním prosazování darwinismu a monismu – opírá o představu oduševnělého světa, ve kterém bůh a příroda představuje nerozdělitelnou jednotu; zde lze upozornit například na Haeckelovu knihu Gott-Natur (Theophysis).

Studium medicíny ve Würzburgu mělo tedy pro Haeckela zásadní význam, neboť nejen výrazně ovlivnilo jeho osobní a profesní vývoj, ale také ukotvilo jeho další vědecké směřování „Kolik jsem se toho zde naučil, a jak jsem se změnil!“, píše ve svém dopise ze dne 20. 5. 1856 a záhy vyzvedává své pevné přesvědčení o tom, že si pevně předsevzal zabývat se „pravdou, dobrem a krásou“. Zmíněný poukaz na „pravdu“, což je vedle „dobra“ a „krásy“ jedním ze třech pilířů Haeckelova pozdějšího monistického náboženství, který stojí v záměrné opozici vůči křesťanským ideálům, je tak naznačen už během würzburgských studií. Vedle odborné roviny Haeckelovy dopisy opětovně přibližují jeho hluboký vztah k přírodě a poukaz na sounáležitost s přírodním celkem. „Sotva mi uvěříte, jakou jistotu a naději, jakou životní odvalu a útěchu mi dává vědomí této vnitřní důvěrnosti s přírodou“ (dopis ze dne 5. 5. 1855). Tento kontext je – vzhledem k možnosti se skutečně zabývat přírodními vědami, zejména zoologií – přítomen v Haeckelových dopisních reflexích během cestování do blízkých i vzdálenějších končin. V roce 1854 vykonal již zmíněnou čtyřtýdenní cestu na ostrov Helgoland, která byla jeho první vědeckou

expedicí, v roce 1855 devítidenní cestu do Alp a v roce 1856 cca pětitydenní výpravu do Nice. V průběhu jeho vytoužené výpravy do Alp, v rámci které je oslněn nepopsatelnou krásou božské přírody, vystupuje opětovně na povrch Haeckelovo zaujetí pro botaniku, neboť v rámci tohoto pobytu sbírá neúnavně botanický materiál pro svůj herbář, který posílá rodičům do Berlína. Z dopisů je zřejmá preciznost při vytváření herbáře, na kterém se podílela Haeckelova matka a které její syn udílel důležité rady o sušení a uložení herbářových položek. Na výzkumnou cestu do Nice přizval Haeckela jeho učitel zabývající se vývojovými teoriemi člověka, anatom a fyziolog Albert von Kölliker (1817–1905). Kölliker, se kterým se Haeckel v Nice úzce spřátelil, měl na würzburgské univerzitě na starosti anatomickou sbírku, ve které mohl Haeckel díky němu v rámci svých časových možností neomezeně studovat zoologické preparáty. Köllikerovy přednášky z oblasti srovnávací anatomie/morfologie byly pro Haeckela velkou radostí. Proto se je naučil téměř nazpaměť. Pobyt u moře umožňoval Köllikerovi, Haeckelovi a dalším dvěma lékařům zabývat se intenzivně studiem mořské fauny. Haeckelovy komentáře v dopisech, které přibližují tento kontext, jsou doprovázeny podrobným líčením jejich výzkumu, ale také opět jeho božským vnímáním přírody.

Haeckelova reflexe vzájemného vztahu náboženství, filosofie a „nové přírodovědy“, kterou vnímal ať již v berlínských či würzburgských vědeckých kruzích u svých učitelů i kolegů, bude pro odborníky zabývající se pozicí materialismu, panteismu, monismu či naturfilosofie v životě a díle Ernsta Haeckela zajisté velmi přínosná. Kniha však zaujme i badatele zkoumající jak recepci darwinismu, tak také celkový vědecko-filosofický a teologický kontext druhé poloviny 19. století. Toto podhoubí je zásadní pro pochopení monistického přírodovědného světového názoru, který Haeckel tak vehementně zejména na přelomu 19. a 20. století nejen v německy mluvících zemích prosazoval. Dopisy přicházející Haeckelovi od rodičů – ač někdy dalekosáhle líčí běžnosti každodenního života – jsou nejen dokladem silného rodinného zázemí neseného protestantskou tradicí, ale umožňují nahlédnout Haeckelovu osobnost z jiného úhlu, než to nabízejí jeho pozdější knihy. Intenzivní korespondenční rozpravy Ernsta Haeckela a jeho otce, které mají do velké míry ideovou povahu a týkají se především vztahu materialismu a křesťanství, jsou skutečně živým dokladem tohoto období v Německu. Kniha haeckelovské korespondence z období srpen 1854 – březen 1857 je tedy dalším z důležitých pramenů poznání druhé poloviny 19. století, ve kterém se při ambivalentním nahlížení skutečnosti snoubí osobní a odborná rovina, a proto je také významným příspěvkem pro další studium evropských dějin přírodních věd.

LENKA OVČÁČKOVÁ

První konference Mezinárodní akademie pro dějiny vědy, Athény 12.–15. září 2019

Mezinárodní akademie pro dějiny vědy (International Academy of the History of Science) byla založena ve druhé polovině dvacátých let dvacátého století jako sdružení odborníků působících v oboru dějin vědy. Publikacním forem Akademie se stal časopis *Archeion*, jehož redaktor Aldo Mieli (1879–1950) příspěvkem v podzimním čísle *Archeionu* z roku 1927 vyzval k mezinárodní spolupráci na poli dějin vědy, dosud nijak mezinárodně nepodchycené. První setkání zájemců o práci Akademie, resp. o historii vědy, se konalo už v roce 1929 v Paříži. Až do vypuknutí druhé světové války se pak každoročně uskutečnilo zasedání v některém evropském městě. Každé dva roky se konal kongres Akademie. V září 1937 se 4. mezinárodní kongres pro dějiny vědy konal v Praze. Byl spojen s tehdy devátým zasedáním Akademie (zpráva o něm vyšla i v časopise *Archeion* 19, 1937, s. 390–396). Po druhé světové válce pokračovala zasedání Rady Akademie a každé čtyři roky se organizoval velký mezinárodní kongres dějin vědy a techniky. Po pražském z roku 1937 následoval pátý, kongres v Lausanne v roce 1947. Celá řada kongresů a zasedání Rady je zachycena na webu Mezinárodní akademie pro dějiny vědy – viz <http://www.aihs-iahs.org/en/meetings>. K pořádání kongresů se zejména v poválečné době hlásí Mezinárodní unie pro dějiny a filozofii vědy a techniky (IUHPST), pod jejíž hlavičkou bude organizován i kongres Divize pro dějiny vědy a techniky této Unie v roce 2021 – <https://www.ichst2021.org/>.

České, resp. československé stopy v Akademii pro dějiny vědy jsou tedy hluboké, sahají do předválečného období. V období

po druhé světové válce zaznamenává Akademie dosud na svých stránkách 451 členů, z toho pět Čechů – řádnými členy byli zvoleni Luboš Nový (od 1971), Josef Smolka (od 1971) a Soňa Štrbáňová (od 2007), korespondenčními členy letos zvoleni Petr Svobodný a Milada Sekyrková.

V současnosti Akademie zahájila novou etapu své činnosti, nezávislejší na IUHPST. Otevřela řadu mezinárodních konferencí, z nichž první se konala v září 2019 v Athénách. Athény byly zvoleny symbolicky jako místo starověké platonské akademie, založené roku 387 před Kristem. Dalším důvodem volby místa jistě byla osobnost Efhymia Nicolaidise, nově ustaveného stálého vědeckého sekretáře Akademie, bývalého prezidenta DHST/IUHPST a osvědčeného organizátora více konferencí, např. též konference Evropské společnosti pro dějiny vědy rovněž v Athénách v roce 2012.

První konference Mezinárodní akademie pro dějiny vědy v září 2019 se konala pod názvem „Science in Different Cultures and Civilizations. Towards a Transcultural History of Knowledge.“ Měla na 250 registrovaných účastníků. Zahájil ji profesor Efhymios Nicolaidis přivítáním účastníků, úvodní zdravici přednesl prezident Akademie, profesor Sergej Děmidov. Úvodní projev pak pronesl Kostas Gavroglu (University of Athens). Bohužel odpadla plenární přednáška Roberta Halleux kvůli jeho náhlé hospitalizaci.

Konference se odvíjela v rámci osmnácti tematických sympozií a jedné dlouhé řady příspěvků, složených ze samostatně zasláných referátů. Její struktura byla podobná struktuře konferencí Evropské společnosti pro dějiny vědy nebo Divize pro dějiny vědy a techniky (IUHPST/DHST). Zazněly příspěvky k dějinám vědy od antiky po současnost, referáty z dějin matematiky

a fyziky, chemie, meteorologie, techniky a dalších oborů.

Během konference zazněly i dva české příspěvky. Prof. Martina Bečvářová se účastnila symposia o vědecké emigraci s přednáškou „Czechoslovakia – a good place to live in? (Immigration and emigration from the point of view of mathematicians).“ Dr. Milada Sekyrková pohovořila na téma „Nations for themselves across the monarchy? Universities of the Habsburg Monarchy before WWI.“

Konference byla celkově zajímavým počinem, rozšiřujícím spektrum akcí vážících se k oboru dějiny vědy techniky. Pro řečníky znamenala další možnost, jak prezentovat výsledky své vědecké práce nebo zviditelnit svou zemi a svou vědeckou komunitu v širším kontextu. Z účastníků byla jistě dobrá polovina asijského původu, takže v této části světa byly možnosti propagace dějin vědy a techniky viditelně využity. Jaké po-

kračování započatá řada přinese, ukáží další léta. Práci Mezinárodní akademie je možné sledovat na webu <http://www.aihs-iahs.org/>.

MILADA SEKYRKOVÁ

Nová akce elektrochemiků v Heyrovského ústavu

Ústav fyzikální chemie J. Heyrovského AV ČR připravil slavnostní setkání při příležitosti 60. výročí udělení Nobelovy ceny za chemii profesoru Jaroslavu Heyrovskému, jehož jméno nese. Setkání se konalo 11. listopadu 2019 v prostorách ÚFCH. Mezi hosty byli ambasadoři Švédska a Japonska a rektori dvou univerzit. Setkání mělo i odbornou část, v níž pracovníci ÚFCH vystoupili s přednáškami o projektech řešených v ústavu, které mají spojitost s elektrochemií a přímo či nepřímo s polarografií.

JIŘÍ JINDRA

Vyhlášení 8. ročníku soutěže o Cenu Zdeňka Horského o nejlepší kvalifikační práci s tematikou dějin věd, techniky a vzdělanosti za rok 2019

Společnost pro dějiny věd a techniky, z.s. (dále SDVT) vyhláší soutěž o Cenu Zdeňka Horského o nejlepší kvalifikační práci s tematikou dějin věd, techniky a vzdělanosti za rok 2019 (přihlášeny mohou být magisterské, rigorózní a disertační práce obhájené v kalendářních letech 2018 a 2019).

Cena je udělována na základě usnesení výboru SDVT a v souladu se Statutem Ceny Z. Horského, schváleným na valném shromáždění SDVT dne 28. března 2012 v aktualizovaném znění, které zájemci naleznou na webových stránkách SDVT: <http://sdvt.cz/>. Práce přihlašují do soutěže jejich autoři nebo případně vedoucí či školitelé, náležitosti přihlášky jsou uvedeny v Hlavě II §4 statutu ceny.

Výše odměny spojené s cenou za rok 2019 bude stanovena při vyhlášení vítěze/vítězky soutěže. Vyhlášení vítěze/vítězky bude zveřejněno a cena bude slavnostně předána do konce roku 2020.

Cena je udělována autorům/autorkám, kteří v době uzávěrky podávání návrhů nepřesáhli věk 35 let.

Termín pro zaslání návrhů na udělení ceny za rok 2019 je **31. března 2020**.

Adresa pro zaslání návrhů:
Společnost pro dějiny věd a techniky
Ústav dějin UK a archiv UK
Ovocný trh 3
11636 Praha 1

Případné další informace na petr.svobodny@ruk.cuni.cz nebo
karel.cerny@lf1.cuni.cz.

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume LII – 2019

číslo / number 3

Vedoucí redaktor

Editor-in-chief

Tomáš Hermann (PřF UK, ÚSD AV ČR)

Výkonná redaktorka

Executive editor

Lucie Čermáková

Jazyková redaktorka

Language editor

Hana Barvíková

Redakční rada

Editorial board

Martin Dinges (Stuttgart, BRD), Helena Durnová (MU, Brno), Petr Hadrava (AV ČR, Praha), Ivan Jakubec (UK, Praha), Jan Janko (Praha), Milena Josefovičová (AV ČR, Praha), Vladimír Karpenko (UK, Praha), Stanislav Komárek (UK, Praha), Ladislav Kvasz (UK, Praha), Christoph Meinel (Regensburg, BRD), Milada Sekyrková (UK, Praha), Jan Surman (Uni-Erfurt, BRD), Petr Svobodný (UK, Praha), Michal Šimůnek (AV ČR, Praha), Martin Šolc (UK, Praha), Zdeněk Tempír (Praha)

Adresa redakce

Editorial address:

Viničná 7, 128 00 Praha 2, [+420]605440966

dvt.redakce@gmail.com

DTP

Nakladatelství Pavel Mervart

Tisk / Print

H.R.G. spol. s r. o., Litomyšl

Distribuce

Informace o předplatném (CZ, SK) podá a objednávky přijímá redakce. Rozesílá DUPRESS.

Please send all foreign orders to: MYRIS TRADE Ltd., P. O. Box 2, V Štíhlách 1311/3, 142 00 Prague 4, Czech Republic, e-mail: myris@myris.cz

Adresa Společnosti pro dějiny věd a techniky

Address of the Society for the History of Sciences and Technology (Prague)

Ústav dějin UK a Archiv UK, Ovocný trh 5, 116 36 Praha 1

[+420] 224491475, 224491468, roman.elner@ruk.cuni.cz

Bližší informace o časopisu a SDVT / More information on the journal and Society

Web

<http://sdvt.cz>

© Společnost pro dějiny věd a techniky, Praha 2019

ISSN 0300-4414

Časopis vychází s finanční podporou Akademie věd ČR.

DVT Dějiny věd a techniky History of Sciences and Technology

ročník / volume LII – 2019

číslo / number 3

DĚJINY VĚD A TECHNIKY jsou vědecký recenzovaný časopis zaměřený na původní články z dějin přírodních a exaktních věd, techniky a věd příbuzných. Vítána jsou také témata o aplikacích těchto věd (dějiny architektury, medicíny a umění, vztah vědy a společnosti, vědní politika atd.) i jejich přesazích ke společenským vědám, resp. statě o jednotlivých disciplínách v rámci teorie, filosofie a sociologie vědy, obecných, kulturních a intelektuálních dějin, dějin vzdělanosti, dějin idejí apod.

Časopis je vydáván od roku 1968. Vychází čtvrtletně jako členský časopis Společnosti pro dějiny věd a techniky (založena 1965) s finanční podporou Rady vědeckých společností ČR. Časopis byl zařazen do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR (schváleném Radou pro výzkum a vývoj 20. června 2008) a je v několika prestižních akademických databázích (ERIH, CEJSH ad.). Evidenční číslo v databázi Ministerstva kultury ČR je E 4961 (evidováno 1. 1. 1970).

Časopis uveřejňuje nejnovější výsledky původního výzkumu v podobě článků, zařazuje i *diskusní příspěvky* z této tematiky a *materiálová sdělení*, doplňuje je o *recenze* vyšších prací nebo jejich stručné anotace v rubrice *Zprávy z literatury* a v rubrice *Kronika* informuje o nedávných akcích z oboru. Přijímány jsou příspěvky v češtině i světových jazycích (angličtina, francouzština, němčina).

HISTORY OF SCIENCES AND TECHNOLOGY is a scientific peer-reviewed journal whose aim is to present original articles on topics from history of natural and exact sciences, technology, and related sciences. It also welcomes contributions on various applications of these sciences (history of architecture, medicine and arts, relations between science and society, science policy, and the like), their interface with social sciences and humanities, and articles on particular scientific disciplines within the conceptual framework of theory, philosophy, and sociology of science, eventually also general history, history of culture, history of ideas, education, etc.

The journal appears since 1968. It is published quarterly as a membership journal of the Society of the History of Sciences and Technology, which was founded in 1965, with the financial support of the Council of Scientific Societies of the Czech Republic. The journal is included in prestigious academic databases (ERIH, CEJSH, etc.) and registered in the database of the Ministry of Culture of the Czech Republic under the number E 4961 (filed on January 1, 1970).

This journal publishes the most recent results of original research in the form of *articles*, includes *discussions* on relevant topics and material *communications*, and complements the published material by *reviews* of publications or their brief abstracts in the section *Reports from Literature*. The *Chronicle* section informs our readership about recent events (e.g. conferences, exhibitions) in relevant fields. Contributions can be submitted in Czech or world languages (English, French, German).

